

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

№ 1(1) 2025

Громадська організація «Освітній альянс України»

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

Випуск № 1(1) 2025

Львів — 2025

Public Organization «Educational alliance of Ukraine»

INNOVATIONS IN EDUCATION

Issue № 1(1) 2025

Lviv — 2025

Редакційна колегія

Головний редактор

Світлана Криштанович – доктор педагогічних наук, професор, кафедра педагогіки і психології, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Львів, Україна.

Члени редакційної колегії (педагогіка)

- Маргарита Носкова – доктор педагогічних наук, доцент, Національний університет «Львівська Політехніка», Львів, Україна.
- Олена Гомонюк – доктор педагогічних наук, професор, Хмельницький національний університет, Хмельницький, Україна.
- Олександр Ієвлев – доктор педагогічних наук, доцент, Національний університет «Львівська Політехніка», Львів, Україна.
- Юрій Дутчак – доктор педагогічних наук, професор, Хмельницький національний університет, Україна.
- Валентина Білик – доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна.

Заступник головного редактора (психологія)

Наталія Жигайло – доктор психологічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна.

Члени редакційної колегії (психологія)

- Юліана Терлецька – кандидат психологічних наук, доцент, Національний університет «Львівська Політехніка», Львів, Україна.
- Каріна Шамлян – доцент кафедри практичної психології та ментального здоров'я, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна.
- Маріанна Компанович – кандидат психологічних наук, завідувач кафедри психології та соціально-гуманітарних наук, Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», Львів, Україна.
- Марія Мицишин – кандидат психологічних наук, доцент, Національний університет «Львівська Політехніка», Україна.
- Леонід Ніколаєв – Кандидат психологічних наук, доцент, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Переяслав, Україна

Відповідальний секретар

Іванна Гузій – Доктор філософії, доцент, Національний університет «Львівська Політехніка», Україна

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори

ЗМІСТ

Криштанович С. В., Борисовський М.Б

*СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ФУТБОЛІСТІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПОРТІ:
СТРУКТУРА, ЗМІСТ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ..... 6*

Криштанович С. В., Куртяк Б. Т.

*ПСИХОЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ В КОМАНДНІЙ ГРІ ФУТБОЛУ: ЦІННІСНО-
РОЛЬОВИЙ АСПЕКТ..... 19*

Гродзь Н. М.

*ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО
МИСЛЕННЯ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ РЕЗЕРВІСТІВ..... 30*

Ткачов В., П.

*ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ..... 39*

Ніколаєв Л. О., Скляренко С. Р.

*АСЕРТИВНИЙ СТИЛЬ ВЗАЄМОДІЇ З КЛІЄНТАМИ ЯК ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕПУТАЦІЇ ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА
..... 47*

УДК: 796.332

Криштанович Світлана Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Львів, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-2147-9028>

Борисовський Микола Богданович, магістр кафедри педагогіки та психології Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Львів, Україна, <https://orcid.org/0009-0002-6957-2368>

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ФУТБОЛІСТІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПОРТІ: СТРУКТУРА, ЗМІСТ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

***Анотація.** У статті досліджено професійний футбол як складну багаторівневу систему, що поєднує спортивну, економічну, соціокультурну та управлінську складові. Окреслено структуру функціонування індустрії професійного футболу, її ключові компоненти – від підготовки футболістів і трансферного ринку до маркетингової діяльності клубів і впливу глобалізації. Метою дослідження є комплексний аналіз професійного футболу як системи, що охоплює організаційні, економічні, соціальні та тренувальні аспекти, з метою виявлення ключових факторів ефективного функціонування та визначення перспектив розвитку в умовах сучасних викликів. Методологічну основу становлять аналітичний, порівняльний, системний та структурно-функціональний підходи, що дозволили розглянути футбол не лише як вид спорту, а як індустрію з комплексною ієрархічною будовою. У процесі дослідження опрацьовано наукові джерела, статистичні дані, нормативні документи та аналітичні огляди міжнародних футбольних організацій (ФІФА, УЄФА). Виявлено, що розвиток професійного футболу прямо залежить від якісної спортивної підготовки, ефективного менеджменту, впровадження інноваційних технологій та здатності адаптуватися до нових соціально-економічних умов. Окреслено вплив професійного футболу на економіку, культуру та соціальну інтеграцію. Зроблено висновок, що професійний футбол є не лише ареною спортивної конкуренції, а й чинником суспільного розвитку, здатним формувати цінності, розширювати економічні можливості та сприяти культурному обміну на глобальному рівні.*

***Ключові слова:** професійний футбол, структура, підготовка футболістів, спортивний менеджмент, інновації, соціокультурний вплив, глобалізація.*

Kryshchanovych Svitlana Volodymyrivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, Lviv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-2147-9028>

Borysovskyy Mykola Bogdanovych, Master of Arts, Department of Pedagogy and Psychology, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, Lviv, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0002-6957-2368>

SYSTEM OF TRAINING FOOTBALL PLAYERS IN PROFESSIONAL SPORTS: STRUCTURE, CONTENT AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Abstract. *The article examines professional football as a complex multi-level system that combines sports, economic, socio-cultural and managerial components. The structure of the functioning of the professional football industry is outlined, its key components - from the training of football players and the transfer market to the marketing activities of clubs and the impact of globalization. The purpose of the study is a comprehensive analysis of professional football as a system that encompasses organizational, economic, social, and training aspects, in order to identify key factors for effective functioning and determine development prospects in the face of modern challenges. The methodological basis is formed by analytical, comparative, systemic and structural-functional approaches, which allowed us to consider football not only as a sport, but as an industry with a complex hierarchical structure. In the process of research, scientific sources, statistical data, regulatory documents and analytical reviews of international football organizations (FIFA, UEFA) were processed. It was found that the development of professional football directly depends on high-quality sports training, effective management, the introduction of innovative technologies and the ability to adapt to new socio-economic conditions. The impact of professional football on the economy, culture and social integration was outlined. It was concluded that professional football is not only an arena for sports competition, but also a factor in social development, capable of forming values, expanding economic opportunities and promoting cultural exchange at the global level.*

Keywords: *professional football, structure, player training, sports management, innovations, sociocultural impact, globalization.*

Постановка проблеми. Професійний футбол є однією з найдинамічніших галузей сучасного спорту, що поєднує високі спортивні досягнення з масштабною соціальною, економічною та культурною взаємодією. В умовах глобалізації й цифровізації його значення стрімко зростає, перетворюючи футбольні клуби на потужні інституції з розгалуженою інфраструктурою. Складність організації, постійне вдосконалення систем підготовки та зростання економічного впливу вимагають наукового осмислення функціонування професійного футболу як цілісного явища. Саме це обумовлює актуальність дослідження структури, змісту й перспектив розвитку футбольної індустрії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль футболу як економічного каталізатора досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці (Філіппов В., Борисенко А. (2017); Cohen A., Risk J. (2023)). Компетентнісний підхід, що формує основу тренувального блоку системи професійного футболу

представлений в наукових дослідженнях, таких авторів: Байрачний О. (2018), Юденко О. (2024), Луценко, І., Коновал Ю., & Буренко, М. (2024). Організаційні та структурні ідеї допомагають моделювати управлінську та інституційну структуру індустрії футболу досліджували такі науковці, як Криштанович С. (2017), Juan Alejandro Hernández-Hernández, Abraham Londoño-Pineda, Robert Ng-Henaо, Juan Lucas Macías-Franco, Jose Alejandro Cano (2025), Mark Ching-Pong Poo, Matthew Strain, Isaac Adebisi, Baomin Qi (2025). Аналіз поведінкових патернів атак виступає як приклад впливу тренувальної системи на ігрову ефективність та командну тактику (Карпа І., Лапичак І., Кузь, Т., Федюк А. (2024), Лизогуб В. С, Пустовалов В., Гречуха С., Шпанюк В. (2018), Дулібський А. (2020)). Праці Петровської Т., Воронової В., Гринь О., та ін. (2021), додають соціально-педагогічні, психологічні та інноваційні підходи, важливі для розвитку клубу як цілісного організму.

Ці джерела допомогли нам комплексно охопити систему функціонування професійного футболу через такі блоки: економічний вплив – зрозуміти роль футболу як економічного каталізатора; соціальну інтеграцію, зокрема як клуби зміцнюють громади, підтримують соціальні цілі; управлінську відповідальність – аналіз регуляторних моделей, прозорість, взаємодія з уболівальниками і гравцями; соціальну відповідальність – а це обговорення сталого розвитку футболу; кризову адаптація – витривалість та адаптація через техніко-тактичну підготовленості кваліфікованих футболістів і формування команд високого рівня.

Однак залишаються прогалини, щодо соціально-психологічного компонента: узгодженість індивідуальних цінностей гравців із командою. Не до в повній мірі досліджено економічні впливи (виробничі моделі, брендинг, трансферне поле). Не проаналізована роль цифровізації, глобалізації, медіа-ефектів, які сьогодні критичні для футбольної індустрії.

Отже, проаналізовані джерела містять фундамент для розуміння тренувальної структури та методології підготовки футболістів, що нам спрямувати дослідження на комплексний аналіз професійного футболу, зокрема: соціальні, культурні, економічні та психологічні чинники, які необхідні для цілісного, перспективного моделювання підготовки та функціонування системи професійного футболу. Такий комплексний підхід забезпечить глибоке і багатовекторне розуміння специфіки функціонування професійного футболу як цілісної системи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз професійного футболу як системи, що охоплює організаційні, економічні, соціальні та тренувальні аспекти, з метою виявлення ключових факторів ефективного функціонування та визначення перспектив розвитку в умовах сучасних викликів.

Методи дослідження становлять поєднання загальнонаукових та спеціальних методів, що забезпечили комплексний аналіз професійного футболу як багатовимірного соціокультурного та економічного явища. Застосування аналітичного методу дозволило ґрунтовно опрацювати наукові джерела, нормативно-правову базу, офіційні звіти міжнародних футбольних організацій

(ФІФА, УЄФА), а також статистичні дані й публікації у спеціалізованих виданнях. Це сприяло виявленню ключових тенденцій функціонування професійного футболу в сучасних умовах. Системний підхід забезпечив цілісне уявлення про професійний футбол як складну інституціоналізовану структуру, де взаємодіють різні підсистеми: спортивна підготовка, менеджмент, маркетинг, інфраструктура, трансферна політика, соціальна комунікація тощо. Застосування компаративного (порівняльного) методу дало змогу зіставити різні моделі організації та розвитку професійного футболу в окремих країнах, зокрема в аспектах тренувального процесу, управлінської стратегії, медіаполітики та глобалізаційних викликів. Це дозволило виявити спільні закономірності й унікальні риси футбольної індустрії в міжнародному контексті. Структурно-функціональний метод використано для аналізу ієрархічної організації професійного футболу, зокрема розподілу функцій між федераціями, лігами, клубами, тренерськими штабами, адміністративними підрозділами та іншими суб'єктами. Особлива увага приділена взаємодії між елементами системи та їх внеску у досягнення загальних цілей клубів і національних структур. З метою аналізу соціального та культурного впливу професійного футболу застосовано оглядовий соціологічний аналіз, що базується на публікаціях соціологічних досліджень, мас-медійних даних, а також спостереженнях за феноменами вболівальницьких рухів, соціальної інтеграції через спорт тощо. Крім того, використано контент-аналіз інформаційного простору, що дозволив оцінити роль професійного футболу в сучасній комунікаційній екосистемі, особливо у зв'язку з медіаприсутністю клубів, гравців та спортивних подій у цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом спорт є одним із ефективних каталізаторів соціально-економічного розвитку, що сприяє нагромадженню та монетизації людського і суспільного капіталу, а також частковому вирішенню проблеми бідності. У високорозвинених країнах питома вага спортивної галузі у ВВП досягає кількох процентів. Це пояснюється тим, що із зростанням доходів населення, як правило, збільшується частка витрат на індустрію розваг. Якщо легка атлетика неформально вважається «королевою спорту», то футбол – загальновизнаний вид спорту № 1 у світі. Винятковість футболу спричинена його властивістю перманентної новизни: будь-яка нова гра ніколи не повторюється, що концентрує значну увагу людей незалежно від національностей, політичних пріоритетів та релігійних поглядів.

Футбол як професійний вид спорту починав формуватися у другій половині ХХ ст. В 70–80-х роках у розвиток футбольних клубів, професійних ліг та асоціацій почали інвестуватися суттєві фінансові ресурси, залучатися значні обсяги комерційної реклами. Як наслідок – почала зростати як відвідуваність стадіонів, так і затребуваність телетрансляцій з боку вболівальників.

Футбольна ринкова система досить складна. Будь-яка футбольна гра є результатом вибору тренерських стратегій і тактичних схем, які разом із власниками клубів здійснюють відбір на трансфертному ринку футболістів, що проявляють колективні та індивідуальні навички; водночас федерації регулюють проведення різних турнірів, встановлюючи певні обмеження і правила. Тому

виникає потреба формування економічних моделей, що враховують множинні взаємодії агентів із великою кількістю різнотипних чинників. Наприклад, у Німеччині професійний футбол росте швидше за економіку країни, створюючи близько 150 000 робочих місць і приносить прибуток у €1, – зокрема 1 євро, генерує €2 вартості у суміжних галузях, а податкові надходження зростають на €4.6 млрд [1]. Футбол об'єктивно досить залежний від суб'єктивної поведінки індивідів, що складно піддається прогнозуванню в умовах невизначеності. Тому система формування ринкової вартості клубів та ціноутворення щодо футболістів значною мірою базується на експертних оцінках і прогнозах авторитетних футбольних агентств, звітах міжнародних аудиторських компаній.

Професійний футбол є однією з найпопулярніших та наймасштабніших спортивних галузей у світі. Його значущість полягає не лише у видовищності матчів, а й у величезній економічній та соціальній силі, яку він акумулює. Щорічна соціально-економічна віддача: €10.8 млрд економічної користі, €12.3 млрд – соціальні вигоди, €16.3 млрд – заощадження на охороні здоров'я [2]. Клуби, які беруть участь у різноманітних національних та міжнародних турнірах, створюють навколо себе спільноти вболівальників, медійну зацікавленість та інвестиції. Професійний футбол стає для багатьох людей способом життя: у деяких державах футбольні змагання є подіями національного масштабу, що здатні зупинити робочий процес та об'єднати суспільство [3]. Зважаючи на вагу цієї діяльності, важливо розуміти її сутність і особливості функціонування, оскільки від цього залежить розвиток культури, економіки й навіть іміджу певного регіону чи країни. Глибина професійного футболу полягає передусім у тому, що це не просто вид спорту, а повноцінна індустрія. Вона охоплює організацію тренувальних процесів, інфраструктурну підтримку, маркетинг, менеджмент, розгалужену систему дитячих і молодіжних академій, а також діяльність трансферного ринку. Кожна з цих ланок виконує специфічні завдання, спрямовані на формування конкурентоспроможних команд і створення високого рівня видовища [4]. Усе це має також значний виховний та соціальний вплив: професійний футбол часто стає платформою для реалізації молодих талантів і водночас збагачує культуру шанування фізичних досягнень та колективної взаємодії (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Значення поняття «професійний футбол»

Високий рівень майстерності гравців	Системна організація та регламентація	Професійна мотивація та фінансова складова	Вплив на суспільство та культуру
-------------------------------------	---------------------------------------	--	----------------------------------

<p>У професійному футболі кожен футболіст демонструє відточену техніку й тактику, що є результатом багаторічних тренувань і спеціалізованої підготовки</p>	<p>Професійний футбол функціонує в чітко встановлених межах ліцензій, контрактних угод і турнірних правил, які розроблені та контролюються федераціями, лігами та міжнародними органами (наприклад, ФІФА чи УЄФА)</p>	<p>На відміну від любителів, які грають переважно для задоволення, професіонали мають матеріальний інтерес: контракти, трансфери, спонсорські та рекламні угоди. Це стимулює їх до наполегливої праці і постійного самовдосконалення, адже високі особисті показники збільшують цінність футболіста на ринку та підвищують заробіток</p>	<p>Професійний футбол давно став частиною глобального культурного простору. Його події приваблюють велику аудиторію, об'єднуючи людей різного походження, віросповідання чи політичних переконань</p>
--	---	--	---

Сформовано авторами

Професійний футбол є складною системою, що охоплює не лише спортивну діяльність, а й економічні, соціальні та культурні процеси. Основний зміст професійного футболу полягає у змаганні між клубами або збірними, де основною метою є досягнення перемоги в матчах, лігах та міжнародних турнірах. Цей вид спорту характеризується високою організаційною структурою, чітко визначеними правилами гри та системою ліцензування, що забезпечує відповідність стандартам якості та етики [5]. Суттєвою складовою є також взаємодія між тренерами, гравцями, адміністрацією клубів і суддями, що створює унікальну екосистему, де кожен елемент впливає на загальний результат. Так, професійний футбол стає ареною для виявлення таланту, стратегічного мислення та координації між різними структурами, що безпосередньо впливає на розвиток спорту в цілому [6; 7].

Особливості функціонування професійного футболу визначаються високою конкуренцією як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Кожен клуб прагне не тільки досягти спортивних успіхів, але й закріпити свою позицію на ринку через брендинг, маркетинг та залучення спонсорів. Фінансові аспекти відіграють важливу роль: доходи від трансляцій, продаж квитків, рекламних контрактів та товарного маркетингу значно впливають на можливості клубів у формуванні команди та інвестуванні у інфраструктуру. Таким чином, функціонування професійного футболу стає багатовимірним процесом, де спортивні досягнення переплітаються з економічними інтересами, сприяючи сталому розвитку індустрії спорту [4; 8]. Крім того, конкурентний характер змагань стимулює клуби до впровадження інноваційних технологій у тренувальний процес, що дозволяє досягти високого рівня професіоналізму серед гравців.

Не менш важливим аспектом є соціальний та культурний вплив професійного футболу. Цей вид спорту об'єднує мільйони вболівальників по всьому світу, створюючи спільноти, які діляться спільними цінностями,

традиціями та емоціями. Футбол часто стає платформою для вираження національної гордості та ідентичності, адже успіхи на міжнародній арені сприяють формуванню позитивного іміджу країни. Поза межами спортивних арен, футбол виступає засобом соціальної інтеграції, сприяючи розвитку інфраструктури міст та залученню молоді до здорового способу життя. З огляду на це, функціонування професійного футболу набуває додаткового значення як чинник соціального єднання та культурного розвитку, що стимулює позитивні суспільні процеси.

Однією з ключових рис професійного футболу є складна і багаторівнева структура ліг і змагань, які забезпечують динамічне спортивне середовище. Важливість цього аспекту полягає у тому, що він стимулює команди й окремих гравців постійно удосконалюватися, щоби закріпитися у вищих дивізіонах або потрапити до елітних турнірів. Це, своєю чергою, підвищує загальний рівень гри, розвиває конкурентоспроможність і поглиблює інтригу для вболівальників. Професійні структури, такі як національні асоціації та міжнародні органи управління, встановлюють регламенти й контролюють чесність змагань. Завдяки цьому футбол залишається прозорим і сприяє розвитку спортивних чеснот, водночас забезпечуючи видовищність та стабільне фінансування.

Економічна складова професійного футболу вимагає окремої уваги, адже клуби, особливо в топ-чемпіонатах, перетворюються на масштабні корпорації з мільйонними оборотами. Доходи формуються з багатьох джерел: продаж квитків, трансляційні права, рекламні контракти, спонсорські угоди, мерчандайзинг, підтримка від держави та інші комерційні активності. Це породжує високий попит на кваліфікованих фахівців у галузі спортивного менеджменту, маркетингу, аналітики і міжнародного права. Таким чином, професійний футбол створює робочі місця та інвестує у суміжні сфери, наприклад у будівництво стадіонів, готельний і туристичний сектор. Позитивний економічний ефект стимулює міста й регіони розвивати спортивну інфраструктуру, що формує соціально корисну спадщину [4; 5].

Структурно організація професійного футболу базується на ієрархічних моделях управління, де ключову роль відіграють національні федерації, ліги та клуби. Кожна з цих ланок має чітко визначені функції та завдання, що забезпечують безперебійне проведення змагань, дотримання регламентів та розвиток інфраструктури. Наявність системи ліцензування і фінансового контролю дозволяє мінімізувати ризики корупційних проявів та нерівномірного розподілу ресурсів. У сучасних умовах важливим елементом є також інтеграція новітніх технологій – від систем відеоаналізу для підвищення якості суддівства до цифрових платформ, що сприяють комунікації з вболівальниками. Таке комплексне регулювання забезпечує високий рівень організації, сприяючи довгостроковій стабільності та розвитку професійного футболу. Функціонування професійного футболу базується на чітких організаційних принципах, високому рівні конкурентної боротьби та постійному впровадженні інновацій, що дозволяє цьому виду спорту залишатися одним із найпопулярніших і найвпливовіших в світі. Завдяки своїй динаміці та здатності адаптуватися до змін, професійний футбол продовжує еволюціонувати, відкриваючи нові можливості для розвитку

таланту, залучення інвестицій і формування позитивного іміджу на глобальному рівні [4; 9;10].

Надзвичайно важливою є й соціальна функція професійного футболу. Окрім того, що клуби об'єднують людей різного соціального статусу довкола любові до гри, вони часто проводять благодійні акції, допомагають розвивати шкільний спорт та підтримують суспільні ініціативи. Футболісти, які досягли зіркового рівня, стають прикладом для молодого покоління, надихаючи на сумлінну працю і дисципліну [11;12]. Соціальний вимір виявляється особливо помітним у регіонах із несприятливими умовами життя, де спорт може бути одним із небагатьох способів для дітей розкрити свій потенціал і знайти позитивні орієнтири. При цьому суспільна вагомість гри стимулює серйозні інвестиції з боку урядів і громадських організацій (рис.1.2).

Однією з ключових потреб сучасного професійного футболу є постійне вдосконалення спортивної підготовки. Гравці стикаються з високими вимогами до фізичної форми та техніко-тактичної компетентності, оскільки рівень змагань невпинно зростає. Тренувальні технології стають усе складнішими, включаючи наукові методи аналізу, комп'ютерне моделювання і використання інноваційних приладів для моніторингу стану організму. Усе це сприяє постійній оптимізації підготовки, а також розширює професійні можливості для фахівців зі спортивної науки, фізіології, медицини та психології. Тому сучасний професійний футбол – це складна система, в якій особиста майстерність кожного футболіста поєднується з науковим та управлінським підходом до результату [13; 14].

Крім того, важливо розглянути питання розподілу ролей та управління в професійному футболі. У системі сучасних клубів усе більшого значення набуває позиція спортивного менеджера, який відповідає за стратегію розвитку команди, формування складу, трансфери гравців та координацію між різними відділами клубу. Тренерський штаб зосереджується на тактичній підготовці, психологічній атмосфері й індивідуальному підході до кожного виконавця [7]. Адміністративний і фінансовий відділи слідкують за бюджетом, дотриманням законодавчих норм і пошуком нових комерційних можливостей. Така вертикаль управління дозволяє чітко розподілити обов'язки й працювати злагоджено, досягаючи високих спортивних результатів.

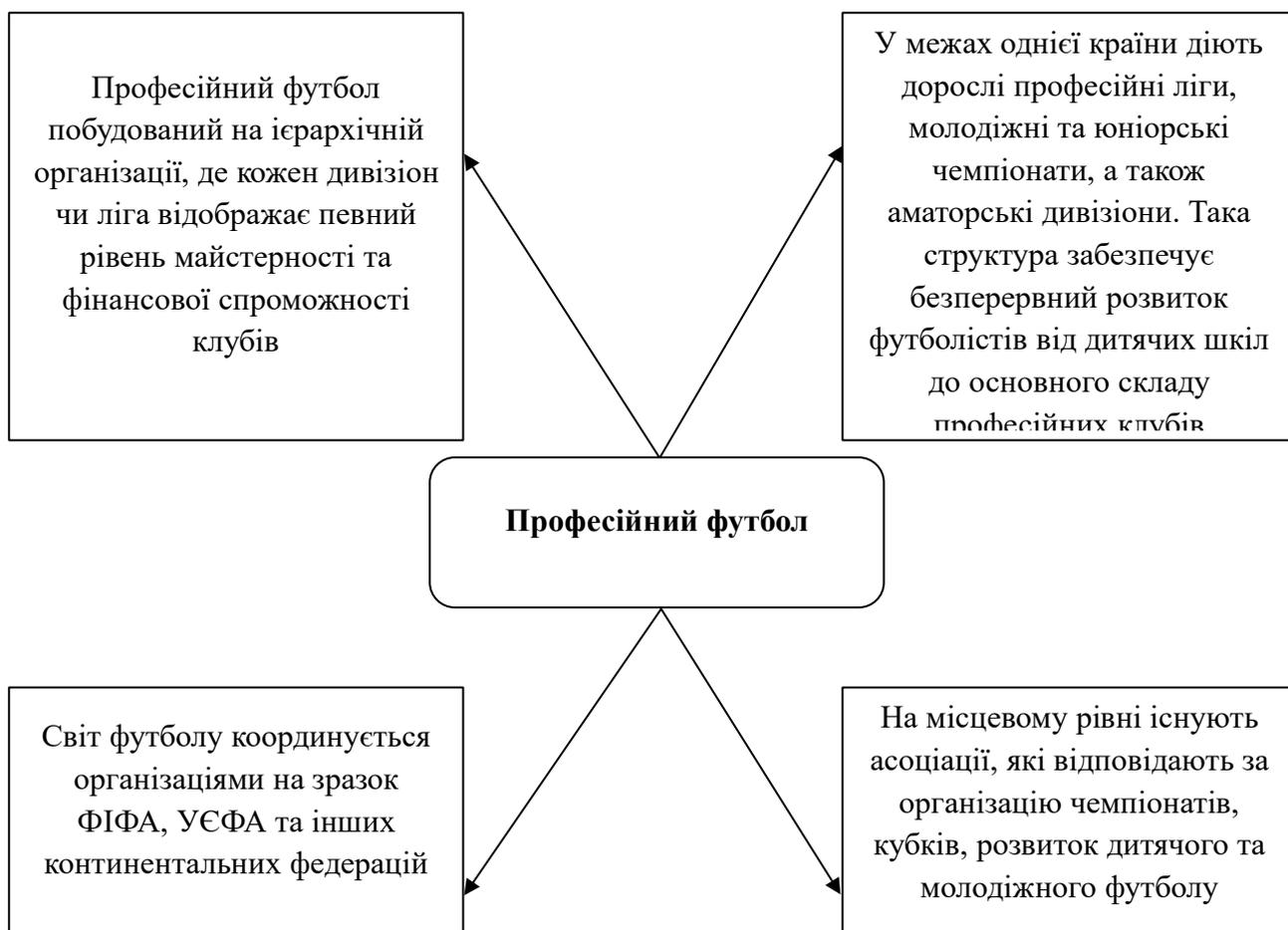

Рис.1.2. Структура професійного футболу як індустрії
Сформовано авторами

Значну актуальність має й питання глобалізації професійного футболу. Трансферний ринок об'єднує клуби з усього світу: гравці легко переходять із одного континенту на інший, а багатомільйонні угоди стають звичною практикою. Цей процес активізує культурні обміни, сприяє поширенню різноманітних стильових особливостей гри й розширює можливості для молодих виконавців, які можуть знайти собі місце у провідних чемпіонатах планети. Однак глобалізація породжує й певні ризики, зокрема комерціалізацію дитячого та молодіжного футболу, концентрацію найкращих талантів у найбагатших клубах та дедалі більший розрив між футбольними грандами і скромнішими командами. Тож питання балансу конкурентності постає дуже гостро.

Професійний футбол сьогодні має значний вплив на медійний простір. Матчі найпрестижніших турнірів збирають багатомільйонну теле- й онлайн-аудиторію, а відомі футболісти перетворюються на справжніх зірок світового масштабу. Це породжує глибоке переплетіння медіа і спортивної індустрії: стрімінгові платформи ведуть запеклу боротьбу за права трансляцій, а соціальні мережі стають основним способом комунікації з уболівальниками. Таке взаємопроникнення допомагає зміцнювати популярність футболу, створювати нові прибуткові проєкти (наприклад, документальні фільми про команди чи гравців), але водночас висуває додаткові вимоги до клубів та ліг у питанні їх

медійної політики і репутаційної стратегії [15; 16].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, професійний футбол – це багатогранне явище, яке поєднує в собі спортивну майстерність, фінансову складову, соціальний та культурний вплив. Його структура включає численні компоненти: від дитячих секцій і молодіжних академій до глобального ринку трансферів і масових медійних трансляцій. Він ґрунтується на складній мережі ліг і турнірів, розгалуженій системі управління та великій армії уболівальників, які визначають популярність та економічну стабільність клубів. Актуальність професійного футболу полягає не лише у спортивних здобутках, а й у масштабній взаємодії з суспільством, що робить його одним із найвпливовіших феноменів сучасності. Завдяки глибокій вкоріненості в культурі та глобальному розмаху, професійний футбол продовжує розвиватися, визначаючи нові горизонти для спортивних і комерційних досягнень.

Професійний футбол є складним багаторівневим явищем, що виходить далеко за межі суто спортивної діяльності. Його ефективне функціонування забезпечується взаємодією численних структурних елементів – від дитячих академій до міжнародних федерацій. Економічна стабільність, соціальна значущість, глобальна популярність та впровадження інновацій формують основу для подальшого розвитку галузі. Стратегічне управління, удосконалення підготовки гравців, інтеграція технологій та посилення соціальної місії є ключовими напрямками, що визначатимуть майбутнє професійного футболу в глобальному контексті.

Список використаних джерел:

1. New study: Professional football remains an important economic and social staple in Germany | DFL Deutsche Fußball Liga. EN - DFL Deutsche Fußball Liga GmbH. 2025.02.27. URL: https://www.dfl.de/en/news/new-study-professional-football-remains-an-important-economic-and-social-staple-in-germany/?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 08.08.2025)
2. UEFA Explainer: valuing European football's social return on investment. UEFA.com. 2020.12.02. URL: https://www.uefa.com/news-media/news/0264-10fe1ac0497c-ffe49c301d3e-1000--uefa-explainer-valuing-european-football-s-social-return-on-/?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 08.08.2025)
3. В. Ю. Філіппов, А.С. Борисенко. Економічна диверсифікація, як трендовий елемент стратегічного управління діяльністю українських футбольних клубів. Економіка: реалії часу. 33(5). 2017.с. 24–30.
4. Albert Cohen, Jimmy Risk. European football player valuation: integrating financial models and network theory. Journal of Quantitative Analysis in Sports 2025. arXiv:2312.16179. <https://doi.org/10.1515/jqas-2024-0006>
5. Paul MacInnes. Premier League club structures carry money laundering risks, study finds. The Guardian, 2025.01.23 URL: https://www.theguardian.com/football/2025/jan/23/premier-league-club-structures-carry-money-laundering-risks-study-finds?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 08.08.2025)
6. І. Карпа, І. Лапичак, Т. Когут. Характеристика основних напрямків техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих футболістів у відповідності до сучасних умов розвитку футболу. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. 2014. Вип. 118(4). С. 65-69.

7. Криштанович С.В. Багаторівнева підготовка менеджерів для сфери фізичної культури і спорту. В: Педагогіка і психологія: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування. Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17–18 березня 2017 року). Одеса; 2017, с. 92–6.
8. Juan Alejandro Hernández-Hernández, Abraham Londoño-Pineda, Robert Ng-Henao, Juan Lucas Macías-Franco, Jose Alejandro Cano. Balancing economic and social results in football clubs: evidence of fans' perceptions in the Colombian context. *Frontiers in Sports and Active Living* Volume 7. 2025. <https://doi.org/10.3389/fspor.2025.1541829>
9. О. Байрачний. Навички управління змагальною діяльністю футболістів як одна із професійних компетентностей тренера. *Актуальні проблеми фізичного виховання та методики спортивного тренування* №3(7), 2018. с. 4–9. URL: <https://reposit.uni-sport.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e460511-4a14-4aa1-be5b-341952258fb9/content>.
10. Mark Ching-Pong Poo, Matthew Strain, Isaac Adebisi, Baomin Qi. COVID-19's Financial Impact on UK Football Clubs. *Encyclopedia*. 5. Volume 1. 2025. S 17. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia5010017>
11. А. В. Дулібський. Спортивний відбір у футболі як раціональна система педагогічного пошуку обдарованих людей у галузі спорту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2020;8(128):54-60.
12. В. С. Лизогуб, В. О. Пустовалов, С. В. Гречуха, В. В. Шпанюк. Реалізація відбору футболістів високої кваліфікації за показниками біоенергетичного метаболізму. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2018. (3). С. 72–77.
13. М. П. Костенко Підготовка майбутніх тренерів з футболу до формування групової рефлексивності спортсменів : автореф. дис. ...канд. пед. наук : [спец.] 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2021. 28 с. URI: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/33996>
14. Технології психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності: кол. моногр. / Т. В. Петровська, В. І. Воронова, О. Р. Гринь та ін.; за заг. ред. Т. В. Петровської. Київ, Видавець Позднишев, 2021. 166 с.
15. І. М. Луценко, Ю. М. Коновал, & М. С. Буренко. Професійна підготовка тренерів та фахівців у галузі фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти України: сучасні підходи та виклики. *Академічні візії*, 2024. (37). <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1454>
16. Інноваційні технології фізичного виховання і спорту: навч. посіб. / Укладач: О. В. Юденко. К.: Національний університет оборони України, 2024. 360 с.

References:

1. New study: Professional football remains an important economic and social staple in Germany | DFL Deutsche Fußball Liga. EN - DFL Deutsche Fußball Liga GmbH. 2025.02.27. URL: https://www.dfl.de/en/news/new-study-professional-football-remains-an-important-economic-and-social-staple-in-germany/?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 08.08.2025)
2. UEFA Explainer: valuing European football's social return on investment. UEFA.com. 2020.12.02. URL: https://www.uefa.com/news-media/news/0264-10fe1ac0497c-ffe49c301d3e-1000--uefa-explainer-valuing-european-football-s-social-return-on-/?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 08.08.2025)
3. V. YU. Filippov, A.S. Borysenko. (2017). Ekonomichna dyversyfikatsiya, yak trendovyy element stratehichnoho upravlinnya diyal'nisty u ukrayins'kykh futbol'nykh klubiv. [Economic diversification as a trending element of strategic management of the activities of Ukrainian football clubs] *Ekonomika: realiyi chasu*. 33(5).s. 24–30.

4. Albert Cohen, Jimmy Risk. European football player valuation: integrating financial models and network theory. *Journal of Quantitative Analysis in Sports* 2025. arXiv:2312.16179. <https://doi.org/10.1515/jqas-2024-0006>
5. Paul MacInnes. Premier League club structures carry money laundering risks, study finds. *The Guardian*, 2025.01.23 URL: https://www.theguardian.com/football/2025/jan/23/premier-league-club-structures-carry-money-laundering-risks-study-finds?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 08.08.2025)
6. I. Karpa, I. Lapychak, T. Kohut. (2014) Kharakterystyka osnovnykh napryamkiv tekhniko-taktychnoyi pidhotovlenosti kvalifikovanykh futbolistiv u vidpovidnosti do suchasnykh umov rozvytku futbolu. [Characteristics of the main areas of technical and tactical preparedness of qualified football players in accordance with modern conditions of football development] *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Ser. : Pedahohichni nauky. Fizychno vykhovannya ta sport. Vyp. 118(4). S. 65-69.*
7. S.V. Kryshchanovych (2017) Bahatorivneva pidhotovka menedzheriv dlya sfery fizychnoyi kul'tury i sportu. [Multilevel training of managers for the sphere of physical culture and sports] V: *Pedahohika i psykhohohiya: suchasni metodyky ta innovatsiyi, dosvid praktychnoho zastosuvannya. Materialy II mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 17–18 bereznya 2017 roku). Odesa; s. 92–6.*
8. Juan Alejandro Hernández-Hernández, Abraham Londoño-Pineda, Robert Ng-Henao, Juan Lucas Macías-Franco, Jose Alejandro Cano. (2025) Balancing economic and social results in football clubs: evidence of fans' perceptions in the Colombian context. *Frontiers in Sports and Active Living* Volume 7. <https://doi.org/10.3389/fspor.2025.1541829>
9. O. Bayrachnyy. (2018) Navychky upravlinnya zmahal'noyu diyal'nistyuu futbolistiv yak odna iz profesiynykh kompetentnostey trenera. [Skills for managing competitive activities of football players as one of the professional competencies of a coach] *Aktual'ni problemy fizychnoho vykhovannya ta metodyky sportyvnoho trenuvannya №3(7), s. 4–9.*
URL: <https://reposit.uni-sport.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e460511-4a14-4aa1-be5b-341952258fb9/content>. [in Ukrainian].
10. Mark Ching-Pong Poo, Matthew Strain, Isaac Adebisi, Baomin Qi. (2025) COVID-19's Financial Impact on UK Football Clubs. *Encyclopedia*. 5. Volume 1. S 17. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia5010017>
11. A. V. Dulib's'kyy. (2020) Sportyvnyy vidbir u futboli yak ratsional'na systema pedahohichnoho poshuku obdarovanykh lyudey u haluzi sportu. [Sports selection in football as a rational system of pedagogical search for gifted people in the field of sports] *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoyi kul'tury (fizychna kul'tura i sport). 8(128). S. 54–60.*
12. V. S. Lyzohub, V. O. Pustovalov, S. V. Hrechukha, V. V. Shpanyuk. (2018) Realizatsiya vidboru futbolistiv vysokoyi kvalifikatsiyi za pokaznykamy bioenerhetychnoho metabolizmu. [Implementation of the selection of highly qualified football players based on bioenergetic metabolism indicators.] *Sportyvnyy visnyk Prydniprov'ya. (3). S. 72–77.*
13. M. P. Kostenko. (2021) Pidhotovka maybutnikh treneriv z futbolu do formuvannya hrupovoyi refleksyvnyosti sport-smeniv [Preparation of future football coaches for the formation of group reflexivity of athletes] : avtoref. dys. ...kand. ped. nauk : [spets.] 13.00.04 "Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity". *Nats. un-t bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. Kyiv, 28 s.* URI: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/33996>
14. T. V. Petrovs'ka, V. I. Voronova, O. R. Hryn' ta in. (2021) Tekhnolohiyi psykhohohopedahohichnoho suprovodu ta rozvytku sub'yektiv sportyvnoyi diyal'nosti [Technologies of psychological and pedagogical support and development of subjects of sports activity]: kol. monohr. Kyiv, Vydavets' Pozdnyshch, 166 s.
15. I. M. Lutsenko, YU. M. Konoval, & M. S. Burenko. (2024). Profesiyna pidhotovka treneriv ta fakhivtsiv u haluzi fizychnoyi kul'tury i sportu v zakladakh vyshchoyi osvity Ukrayiny:

suchasni pidkhody ta vyklyky. [Professional training of coaches and specialists in the field of physical culture and sports in higher education institutions of Ukraine: modern approaches and challenges] Akademychni viziyyi, (37).<https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1454>

16. O. V. Yudenko. (2024) Innovatsiyni tekhnolohiyi fizychnoho vykhovannya i sportu [Innovative technologies of physical education and sports]: navch. posib. Kyiv. Natsional'nyy universytet oborony Ukrainy, 360 s.

УДК 159.9:796.01

Криштанович Світлана Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського Львів, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-2147-9028>

Куртяк Богдан Тарасович, магістр кафедри педагогіки та психології Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського Львів, Україна, <https://orcid.org/0009-0009-3291-5030>

ПСИХОЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ В КОМАНДНІЙ ГРІ ФУТБОЛУ: ЦІННІСНО-РОЛЬОВИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** У статті досліджено ціннісно-рольовий аспект психологічної взаємодії в командній грі футболу як фундаментальну складову ефективної співпраці та командної динаміки. Основну увагу приділено тому, як індивідуальні цінності гравців формують їх рольові позиції (лівий захисник, мотиватор, лідер тощо), і як їх узгодженість із клубною філософією впливає на згуртованість, мотивацію та комунікацію команди. У статті розглядаються методи формування ціннісно-рольової карти, включаючи анкетування (за моделлю Шварца), соціометричні тести та експертний аналіз відео з мікровзаємодіями. Акцент зроблено на динамічній корекції ролей під час сезону через командні сесії, відеоаналіз і групову рефлексію. Метою дослідження є встановлення зв'язку між ціннісно-рольовою узгодженістю в команді і ключовими показниками психологічної взаємодії: згуртованістю, адаптацією новачків, запобігання конфліктам, мотивацією та ефективністю впливу лідерів під час матчів і тренувань. Методи дослідження включають аналітичний, системний, порівняльний, структурно-функціональний, соціологічний та контент-аналіз. Виявлено, що високий рівень узгодженості цінностей і ролей знижує когнітивний дисонанс, підвищує ефективність комунікації під час стресу, сприяє відновленню після складних матчів та формує психологічну стійкість команди. Роль капітана та неформальних лідерів розглянута як ключовий транслятор спільних цінностей. Висновки свідчать, що ціннісно-рольовий підхід значною мірою визначає якість командної взаємодії, що є важливою передумовою спортивного успіху та соціального виховання як на рівні клубу, так і суспільства загалом.*

***Ключові слова:** ціннісно-рольовий підхід, командна гра, психологічна взаємодія, групова динаміка, спортивна психологія, соціокультурні цінності, мотивація, згуртованість.*

Kryshtanovych Svitlana Volodymyrivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, Lviv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-2147-9028>

Kurtyak Bohdan Tarasovych, Master of Pedagogy and Psychology Department, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, Lviv, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0009-3291-5030>

PSYCHOLOGICAL INTERACTION IN TEAM FOOTBALL: VALUE-ROLE ASPECT

Abstract. *The article explores the value-role aspect of psychological interaction in a team game of football as a fundamental component of effective cooperation and team dynamics. The main attention is paid to how the individual values of players shape their role positions (left defender, motivator, leader, etc.), and how their consistency with the club philosophy affects team cohesion, motivation and communication. The article discusses methods for forming a value-role map, including questionnaires (according to the Schwartz model), sociometric tests, and expert analysis of videos with microinteractions. The emphasis is on dynamic role correction during the season through team sessions, video analysis, and group reflection. The aim of the study is to establish a connection between value-role consistency in the team and key indicators of psychological interaction: cohesion, adaptation of newcomers, conflict prevention, motivation and effectiveness of leaders' influence during matches and training. The research methods include analytical, systemic, comparative, structural-functional, sociological and content analysis. It was found that a high level of value and role congruence reduces cognitive dissonance, increases communication efficiency during stress, promotes recovery after difficult matches and builds psychological resilience of the team. The role of the captain and informal leaders is considered as a key translator of shared values. The findings indicate that the value-role approach largely determines the quality of team interaction, which is an important prerequisite for sports success and social education both at the club level and in society as a whole.*

Keywords: *value-role approach, team play, psychological interaction, group dynamics, sport psychology, sociocultural values, motivation, cohesion.*

Постановка проблеми. У контексті сучасного професійного футболу, де рівень конкуренції зростає, а роль психологічної згуртованості – критично важлива, ціннісно-рольовий підхід стає інноваційним інструментом управління командною динамікою. Невідповідність особистісних цінностей і рольових функцій може спричиняти внутрішні конфлікти, знижувати моральний клімат і продуктивність. Водночас узгодженість значень і ролей полегшує адаптацію новачків, підсилює мотивацію, сприяє швидшій реакції у кризових ситуаціях. Ця тема є актуальною для тренерів, спортивних психологів, менеджменту клубів та науковців, які шукають комплексні рішення для підвищення ефективності

командної роботи й розвитку соціокультурного потенціалу футболу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори звертаються до фундаментальних праць із теорії футбольної підготовки, менеджменту та психології спорту: Франков А. В. (2009) – загальний теоретичний контекст футболу; Шавала О. М. (2019), Шинкарук О. А. (2013), Сидоренко В. К. (2018) – методика технічної та тренувальної підготовки; Сичов Б. В. (2002), Васьков Ю. В. (2003), Вознюк Т. В. (2016) – стандарти оцінювання та методичні підходи в підготовці; Лещенко Р. О. (2020), Коробейніков Г. та ін. (2013) – інноваційні та психофізіологічні критерії; Саутов, Р. Т. (2024) – інтегровані методики тренування для розвитку технічних і тактичних навичок футболістів на етапі попередньої базової підготовки; Криштанович С. В. (2017) – компетентнісний та менеджерський аспекти в спорті.

Дані праці створюють стійку компетентнісну методологічну основу у сфері техніко-тактичної та тренувальної підготовки футболістів. Водночас, вони не охоплюють соціально-психологічний контекст – цінності і рольову узгодженість, що є основою нашого дослідження. Саме ця інтеграція компетентностей із цінностями і ролями, побудова ціннісно-рольових алгоритмів та оцінка їхнього впливу на психологічний клімат команди є пріоритетними у нашому дослідженні, які потребують наукового вивчення.

Наше дослідження будується на фундаменті цих праць, зокрема, доповнюючи їх соціально-психологічним контекстом, а саме: цінності – ролі – командна когезія.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є встановлення зв'язку між ціннісно-рольовою узгодженістю в команді і ключовими показниками психологічної взаємодії, зокрема згуртованістю, адаптацією новачків, запобігання конфліктам, мотивацією та ефективністю впливу лідерів під час матчів і тренувань.

Методи дослідження. У дослідженні були використанні аналітичний метод – опрацьовано літературу, нормативні матеріали, аналізовано психологічні моделі Шварца та теорії соціальної взаємодії у спортивному середовищі. Системний підхід – забезпечив комплексний погляд на команду як соціальну систему з взаємодіючими ролями і ціннісними компонентами. Компаративний (порівняльний) метод – дозволив порівняти моделі групової взаємодії в різних командних середовищах. Структурно-функціональний аналіз – виявив ієрархію ролей у команді: офіційні (капітан, тренер) і неформальні (мотиватори, емоційні стабілізатори). Соціологічний оглядовий метод – анкетування, соціометрія, спостереження командної динаміки. Контент-аналіз – аналіз відео з тренувань і матчів для фіксації мікровзаємодій і відповідності ціннісних моделей поведінці.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному спорті, зокрема у футболі як колективному виді діяльності, особливу увагу приділяють не лише фізичній, технічній чи тактичній підготовці гравців, а й соціально-психологічним аспектам їхньої взаємодії. У цьому контексті вагоме значення набуває ціннісно-рольовий підхід, який дозволяє більш глибоко осмислити процеси командоутворення, комунікації, відповідальності та лідерства у

спортивному колективі. Суть цього підходу полягає у виявленні й усвідомленні кожним учасником команди своєї ролі, що тісно пов'язана із системою особистісних і колективних цінностей. Таким чином, команда постає не просто як група людей, об'єднаних спільною метою, а як складна соціальна система з внутрішньо інтегрованими ціннісними орієнтирами.

Ціннісно-рольовий підхід у футболі базується на припущенні, що кожен гравець виконує певну роль, яка не є лише функціональною (наприклад, захисник, нападник, воротар), а й соціально-психологічною. Це може бути роль лідера, мотиватора, посередника в конфліктах або навіть генератора позитивного настрою в команді. Подібні ролі формуються на основі індивідуального ціннісного ядра гравця, його соціального досвіду, рівня емоційного інтелекту та здатності до співпраці. Таким чином, футболіст не просто виконує завдання тренера, а є активним суб'єктом командного процесу, який приймає на себе відповідальність за загальний результат. Слід наголосити, що роль кожного гравця формується не в ізоляції, а в контексті групової динаміки [1–3]. Успішне функціонування команди потребує не лише технічної злагодженості, а й психологічної гармонії між її учасниками. Саме тому важливо, щоб цінності гравців були не лише індивідуальними, а й поділялися більшістю команди. Наприклад, якщо головними цінностями є довіра, взаємопідтримка, повага та прагнення до спільного успіху – команда має більше шансів на ефективну взаємодію. У протилежному випадку, коли в основі мотивації лежить лише особистий успіх або конкуренція, колектив часто стикається з внутрішніми конфліктами (рис.1.3).

Рис.1.3. Можливості для командної гри через ціннісно-рольовий підхід
Сформовано автором за даними джерел: [7–9]

Футбол розглядається не лише як змагальна діяльність, а як багаторівнева соціокультурна система, у якій переплітаються індивідуальні цінності гравців та рольові вимоги, задані структурою команди й філософією тренера. Ціннісно-рольовий підхід дозволяє описати, як особисті переконання, етичні орієнтири та мотиваційні установки спортсменів інтегруються у колективну модель поведінки на полі [4–6].

Відмінність цього підходу від суто тактичного аналізу полягає в акценті на внутрішніх смислах: тактична схема набуває життєздатності лише тоді, коли вона резонує з ціннісним ядром команди та ролями, які футболісти приймають без внутрішнього опору. У застосуванні до футболу «цінність» означає усвідомлену пріоритетність певних принципів: чесної гри, командної солідарності, творчої свободи чи, навпаки, жорсткої дисципліни. «Роль» – це

сукупність поведінкових очікувань, прив'язаних до позиції та функції гравця: лідер-організатор, захисник-деструктор, креативний плеймейкер, фланговий універсал тощо. Підхід передбачає, що ефективність комбінації «цінність – роль» визначається ступенем їхньої відповідності: якщо футболіст зі світоглядним пріоритетом «креативність» опиняється в ролі, що вимагає суто руйнівних дій, утворюється когнітивний дисонанс і знижується якість виконання [7–9].

На установчій сесії тренер декларує базові командні цінності та прописує функціональні обов'язки кожного. Далі відбувається процес коригування: футболісти наводять приклади зі свого досвіду, тестують граничні ситуації, узгоджують терміни та сигнали. У цей момент і формується первинне вирівнювання цінностей і ролей. Протягом сезону воно періодично перевіряється й оновлюється через командні зустрічі, відео-аналіз і групову рефлексію. У футболі ролі не є жорстко фіксованими: центральний півзахисник може переходити на позицію латералю у фазі високого пресингу, а оборонець — ставати першим пасувальником при контратаці. Ціннісна база забезпечує гнучкість: якщо основною командною цінністю є «взаємопідтримка», футболісти охоче змінюють позиції, бо сприймають це як прояв лояльності. Якщо ж домінує «жорстка ієрархія», ротації можливі лише за чітких вказівок тренера. Капітан є носієм і ретранслятором колективних цінностей у стресових епізодах: втрата м'яча, пропущений гол, конфлікт із суддею [10-11].

Роль лідера конгруентна, якщо цінності капітана (впевненість, відповідальність, емоційний контроль) збігаються з очікуваннями партнерів. У протилежному разі команда втрачає психологічну рівновагу, оскільки лідер демонструє суперечливі сигнали (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Місце ціннісно-рольового підходу в системі формування командної гри у футболі

Тактична резонансність цінностей і ролей	
Ціннісно-рольовий підхід дозволяє передбачити, які гравці комфортно почуватимуться у вибраній формації, а кому знадобиться адаптаційний період або зміна позиції	Практично це означає скорочення часу на тактичні перебудови: коли цінності гравця ідентичні запитаному стилю, автоматизми формуються швидше, рішення приймаються інтуїтивно, а помилки зменшуються
Психологічна стійкість під тиском	
Стресові епізоди матчу випробовують відповідність внутрішніх переконань і рольових вимог. Футболіст, чия особиста цінність – «витримка» – співзвучна ролі «центрбек-організатор», краще управляє емоціями після пропущеного гола, ніж технічно рівний партнер, чия ціннісна домінанта – «творча свобода»	Ціннісно-рольовий аналіз дозволяє тренеру прогнозувати, хто з гравців буде «якорем» команди в кризовий момент, а кого варто замінити, щоб уникнути емоційного зриву
Соціальний капітал і бренд клубу	

У професійному футболі репутація клубу формується не лише трофеями, а й ціннісним меседжем: «Ліверпуль» асоціюється із «ніколи не йди один», «Барселона» — з атаквальним романтизмом. Коли ігрові ролі спортсменів підсилюють цей бренд, клуб отримує лояльність уболівальників і комерційних партнерів

Ціннісно-рольовий підхід допомагає менеджерам перевести абстрактний бренд у конкретні поведінкові стандарти: нападник не просто забиває, а втілює філософію «мужність у нападі», а півзахисник відображає цінність «розумний контроль». Це створює цілісний наратив, який комунікується через медіа та маркетинг

Сформовано автором за даними джерел: [12-14]

Тренерський штаб може використовувати анкетування за моделлю Шварца, соціометричні тести на визначення неформальних ролей, експертний розбір відео з фіксацією мікрвзаємодій. На перетині цих даних вибудовується «ціннісно-рольова карта» команди, де позначено сильні синергетичні зв'язки та потенційні конфліктні зони (наприклад, двоє креативних плеймейкерів із високим прагненням автономії борються за одну й ту саму роль диригента атаки). Скаутинг, орієнтований лише на фізичні та технічні параметри, іноді помиляється: перехід «зірки» в інший клуб може виявитися провальним, якщо ціннісна система гравця дисонує з рольовими очікуваннями тренера [15; 16]. Попередній ціннісний скринінг дозволяє зменшити ризики й підбирати футболістів, які органічно вливаються в існуючий командний кодекс. Дослідження спортивної психології доводять, що узгодженість цінностей і ролей знижує рівень тривожності, оптимізує гормональний фон і, відповідно, зменшує ризик стресових травм. Команди, у яких високий рівень рольової ясності, демонструють кращі показники відновлення після інтенсивних матчів, бо психоемоційне навантаження розподіляється рівномірно (рис.1.4).

У підсумку, вважаємо, що саме ціннісно-рольовий аспект у командній грі з футболу є одним з найважливіших чинників, що визначає не лише ефективність взаємодії гравців, але й соціальне, моральне та виховне значення гри в цілому. Футбол як командний вид спорту передбачає не тільки фізичне виконання функцій на полі, але й дотримання певної системи цінностей, у якій кожен гравець має свою роль, відповідальність і моральні орієнтири. Цей аспект допомагає розуміти глибший зміст гри, де спортивні дії тісно переплітаються з етичними нормами, соціальними моделями поведінки та ціннісними установками. Однією з ключових рис ціннісно-рольового аспекту є визнання значущості кожного гравця незалежно від його позиції на полі. У футбольній команді немає «другорядних» ролей – як воротар, так і нападник мають однакову цінність у досягненні спільної мети. Це формує в учасників гри розуміння взаємоповаги, сприяє розвитку відчуття рівноправності й колективної відповідальності. Гравці вчаться цінувати внесок кожного – як голеадора, так і гравця, який віддав вирішальний пас або самовіддано зіграв у захисті. Важливим елементом цього аспекту є й розподіл соціальних ролей у межах команди. Окрім тактичних завдань, кожен гравець виконує ще й роль лідера, мотиваційного прикладу, миротворця чи аналітика в грі. Наприклад, капітан команди бере на себе не лише функції координації гри, а й роль морального авторитету, який

здатен підтримати, згуртувати колектив або заспокоїти конфлікт. Інші гравці можуть виступати як «емоційні стабілізатори» або «двигуни мотивації», підтримуючи високий настрій команди навіть у складні моменти.

Рис.1.4. Етапи покрокового інтегрування ціннісно-рольового підходу у командну гру у футболі (Сформовано авторами)

На нашу думку, особливу увагу варто звернути на роль лідера в межах ціннісно-рольового підходу. Лідер у футбольній команді – це не лише капітан чи найдосвідченіший гравець, а й особа, яка задає тон колективному спілкуванню, визначає моральні стандарти та підтримує командний дух у складних ситуаціях. Його вплив ґрунтується не стільки на офіційному статусі, скільки на визнанні його цінностей і поведінкових установок іншими гравцями. Саме через лідера відбувається трансляція ключових норм та орієнтирів, що згуртовують команду. Можна стверджувати, що ефективність футбольної команди значною мірою залежить від того, наскільки її учасники готові не лише дотримуватись заданих ролей, а й розвивати їх відповідно до зміни умов гри, турнірного тиску, міжособистісних відносин. Гнучкість у прийнятті нових ролей, здатність до рефлексії власної поведінки, підтримка інших гравців – усе це свідчить про високий рівень зрілості команди в контексті ціннісно-рольового підходу. Ціннісно-рольовий аспект у футболі також реалізується через формування почуття обов'язку та готовності до самопожертви заради команди. Гравець, який повертається в оборону після втрати м'яча, або той, хто блокує удар суперника,

ризикуючи травмою, демонструє не лише спортивну майстерність, але й ціннісні орієнтири: відданість, жертівність, колективізм. Такі дії стають прикладом для наслідування, особливо серед молоді, яка формує уявлення про чесну гру, відповідальність і служіння спільній меті.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Ціннісно-рольовий аспект є ключовим для розуміння психологічної взаємодії в командній грі футболу. Висока узгодженість цінностей гравців і їхніх функціональних ролей сприяє формуванню стабільного психологічного клімату, зменшенню стресу, згуртованості та мотивації. Формування ціннісно-рольової карти команди на основі аналітичних методів допомагає адаптувати нових членів, оптимізувати комунікацію під час напруги та підсилити діяльність формальних і неформальних лідерів. Цей підхід має практичне значення для тренерів, менеджерів клубів і спортивних психологів, оскільки інтерактивне узгодження ролей і цінностей стає джерелом внутрішньої синергії і команди, і її бренду. Ціннісно-рольовий підхід відкриває нові горизонти для виховної, соціальної та спортивної ефективності футболу як командного виду спорту.

Список використаних джерел:

1. Франков А. В. Футбол. Фактор. Харків. 2009. 192 с.
2. Шавала О. М. Групові та індивідуальні фізичні вправи для навчання техніці футболу: методичні рекомендації. Луцьк. 2019. 64 с.
3. Шинкарук О. А. Теорія і методика підготовки спортсменів: управління, контроль, відбір, моделювання та прогнозування в олімпійському спорті: навч. посіб. Київ. 2013. 136 с.
4. Сидоренко В. К. Футбол: інтеграція командної стратегії і фізичної підготовки. Академія. Черкаси. 2018. 220 с.
5. Сичов Б. В. Критерії оцінки сучасної діяльності висококваліфікованих футболістів. Слобожан. наук.-спорт. вісн. (5). 2002. 87–9.
6. Васьков Ю. В, Пашков І. М. Уроки футболу в загальноосвітній школі. Торсінг. Харків. 2003. 224 с.
7. Віхров К. Л. Футбол у школі: навчально-методичний посібник. Комбі ЛТД. Київ. 2004. 256 с.
8. Вознюк Т. В. Основи теорії та методики спортивного тренування: навчальний посібник. ФОП Корзун ДЮ. Вінниця. 2016. 240 с.
9. Криштанович С. В. Праксеологічне спрямування у формування професійної компетентності спортивних менеджерів. В: Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи. Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., Баку; Ужгород; Дрогобич; 2017, с. 208–9.
10. Лещенко Р. О. Впровадження інноваційних методик у підготовці футболістів: компетентнісний аспект. Академія спорту. Київ. 2020. 280 с.
11. Лизогуб В. С, Пустовалов В. О, Гречуха С. В, Шпанюк В. В. Реалізація відбору футболістів високої кваліфікації за показниками біоенергетичного метаболізму. Спортивний вісник Придніпров'я. (3). 201872–77.
12. Костюкевич В. М. Футбол: навчальний посібник для студентів факультетів фізичного виховання. ВАТ «Віноблдрукарня». Вінниця. 1997. 260 с.
13. Саутов Р. Т., Тищенко В. О. Інтегрована методика тренування для розвитку технічних і тактичних навичок футболістів на етапі попередньої базової підготовки. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова. Київ. 2024. Вип. 12 (185). С. 169–175.

14. Козіна Ж. Л., Поярков Ю. М., Церковна О. В., Воробйова В. О. Спортивні ігри: навчальний посібник. Т. 2: Основи окремих видів спортивних ігор: баскетбол, волейбол. Точка. Харків. 2010. 228 с.
15. Коробейніков Г, Приступа Є, Коробейнікова Л, Бріскін Ю. Оцінювання психофізіологічних станів у спорті: монографія. ЛДУФК. Львів. 2013. 312 с.
16. Карпа І., Лапичак І., Кузь Т., & Федюк А. Показники виконання різновидів атак кваліфікованих команд у футзалі. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Київ. Серія 15, (8(181)), 2024. 100-104.

References:

1. Frankov A. V. (2009) Futbol. [Football] Faktor. Kharkiv. 192 s.
2. Shavala O. M. (2019) Hrupovi ta indyvidual'ni fizychni vpravy dlya navchannya tekhnitsi futbolu: metodychni rekomendatsiyi [Group and individual physical exercises for teaching football technique: methodological recommendations]. Luts'k. 64 s
3. Shynkaruk O. A. (2013) Teoriya i metodyka pidhotovky sport·smeniv: upravlinnya, kontrol', vidbir, modelyuvannya ta prohnozuvannya v olimpiys'komu sporti [Theory and methods of training athletes: management, control, selection, modeling and forecasting in Olympic sports]: navch. posib. Kyiv. 136 s
4. Sydorenko V. K. (2018) Futbol: intehratsiya komandnoyi stratehiyi i fizychnoyi pidhotovky [Football: integration of team strategy and physical training]. Akademiya. Cherkasy. 220 s.
5. Sychov B. V. (2002) Kryteriyi otsinky suchasnoyi diyal'nosti vysokokvalifikovanykh futbolistiv [Criteria for evaluating the modern activities of highly qualified football players]. Slobozhan. nauk.-sport. visn. (5). 87–9
6. Vas'kov YU. V, Pashkov I. M. (2003) Uroky futbolu v zahal'noosvitniy shkoli [Football lessons in a secondary school]. Torsinh. Kharkiv. 224 s
7. Vikhrov K. L. (2004) Futbol u shkoli: navchal'no-metodychnyy posibnyk [Football at school: a teaching and methodological manual.]. Kombi LTD. Kyiv. 256 s
8. Voznyuk T. V. (2016) Osnovy teorii ta metodyky sportyvnoho trenuvannya [Fundamentals of the theory and methods of sports training]: navchal'nyy posibnyk. FOP Korzun DYU. Vinnytsya. 240 s.
9. Kryshtanovych S. V. (2017) Prakseolohichne spryamuvannya u formuvannya profesiynoyi kompetentnosti sportyvnykh menedzheriv [Praxeological direction in the formation of professional competence of sports managers]. V: Fundamental'ni ta prykladni doslidzhennya: suchasni naukovo-praktychni rishennya i pidkhody. Materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Baku; Uzhhorod; Drohobych; s. 208–9.
10. Leshchenko R. O. (2020) Vprovadzhennya innovatsiynykh metodyk u pidhotovtsi futbolistiv: kompetentnisnyy aspekt [Introduction of innovative methods in the training of football players: a competency aspect.]. Akademiya sportu. Kyiv. 280 s.
11. Lyzohub V. S., Pustovalov V. O., Hrechukha S. V., Shpanyuk V. V. (2018) Realizatsiya vidboru futbolistiv vysokoyi kvalifikatsiyi za pokaznykamy bioenerhetychnoho metabolizmu [Implementation of the selection of highly qualified football players based on bioenergetic metabolism indicators]. Sportyvnyy visnyk Prydniprov'ya. (3). 72–77.
12. Kostyukevych V. M. (1997) Futbol: navchal'nyy posibnyk dlya studentiv fakul'tetiv fizychnoho vykhovannya [Football: a textbook for students of physical education faculties.]. VAT «Vinobldrukarnya». Vinnytsya. 260 s.
13. Sautov R. T., Tyshchenko V. O. (2024) Intehrovana metodyka trenuvannya dlya rozvytku tekhnichnykh i taktichnykh navychok futbolistiv na etapi poperedn'oyi bazovoyi pidhotovky [Integrated training methodology for the development of technical and tactical skills of football players at the stage of preliminary basic training]. Naukovyy chasopys Ukrayins'koho derzhavnoho universytetu imeni Mykhayla Drahomanova. Seriya 15 : Naukovo-pedahohichni

- problemy fizychnoyi kul'tury (fizychna kul'tura i sport). Vyd-vo UDU imeni Mykhayla Drahomanova. Kyiv. Vyp. 12 (185). S. 169–175.
14. Kozina ZH. L., Poyarkov YU. M., Tserkovna O. V., Vorobyova V. O. (2010) Sportyvni ihry [ports games]: navchal'nyy posibnyk. T. 2: Osnovy okremykh vydiv sportyvnykh ihor: basketbol, voleybol. Tochka. Kharkiv. 228 s.
 15. Korobeynikov H, Prystupa YE, Korobeynikova L, Briskin YU. (2013) Otsinyuvannya psykhoфизиологічних станів у спорті [Assessment of psychophysiological states in sports]: monohrafiya. LDUFK. L'viv. 312 s.
 16. Karpa I., Lapychak I., Kuz' T., & Fedjuk A. (2024) Pokaznyky vykonannya riznovydiv atak kvalifikovanykh komand u futzali [Performance indicators of types of attacks of qualified teams in futsal]. Naukovyy chasopys Ukrayins'koho derzhavnoho universytetu imeni Mykhayla Drahomanova. Kyiv. Seriya 15, (8(181), 100-104.

УДК 378.14:355.233:159.955

Гродзь Наталя Миколаївна, доктор філософії, старший викладач кафедри інженерної механіки, факультету Сил підтримки, Національна академія сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного, Львів, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-1577-1214>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ РЕЗЕРВІСТІВ

***Анотація.** У статті обґрунтовано психолого-педагогічні умови розвитку критичного мислення в системі підготовки резервістів як важливого чинника підвищення їхньої професійної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах сучасних безпекових викликів. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі резервного компоненту сектору безпеки і оборони, необхідністю оперативного прийняття обґрунтованих рішень у складних, невизначених та стресогенних ситуаціях, а також потребою формування у резервістів здатності до самостійного аналізу інформації, оцінювання ризиків і прогнозування наслідків дій.*

Метою статті є теоретичне обґрунтування та систематизація психолого-педагогічних умов, що забезпечують ефективний розвиток критичного мислення у процесі підготовки резервістів. У статті використано методи аналізу та узагальнення наукових джерел, систематизації підходів до визначення сутності критичного мислення, а також моделювання освітнього процесу з урахуванням специфіки військової підготовки.

Уточнено зміст поняття «критичне мислення резервіста» як інтегративної якості особистості, що поєднує когнітивний (аналіз, синтез, оцінювання інформації), рефлексивний (усвідомлення власних суджень і упереджень), мотиваційно-ціннісний (відповідальність за прийняті рішення) та поведінковий (готовність діяти на основі обґрунтованих висновків) компоненти. Визначено, що розвиток критичного мислення потребує створення комплексу психолого-педагогічних умов, зокрема: формування безпечного освітнього середовища, яке стимулює відкритий обмін думками; використання проблемно-орієнтованих і ситуаційних методів навчання (кейсів, тактичних задач, моделювання бойових ситуацій); інтеграції рефлексивних практик у навчальний процес; забезпечення міждисциплінарного підходу до аналізу професійних ситуацій; розвитку стресостійкості та емоційної саморегуляції як психологічної основи раціонального мислення.

Доведено, що поєднання когнітивних тренінгів, групових дискусій, дебрифінгів після виконання навчальних завдань та цифрових симуляцій сприяє формуванню в резервістів здатності критично оцінювати інформаційні впливи, протидіяти маніпуляціям і приймати зважені рішення в умовах інформаційної

та гібридної війни. Наголошено на важливості підготовки інструкторського складу до впровадження технологій розвитку критичного мислення.

Ключові слова: критичне мислення, психолого-педагогічні умови, підготовка резервістів, професійна готовність, військова освіта, проблемно-орієнтоване навчання, стресостійкість, рефлексія, прийняття рішень, безпекові виклики.

Hrodz Nataliia Mykolayivna, PhD, Senior teacher of Department of Engineering mechanics, Faculty of Support forces, Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy, Lviv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-1577-1214>

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN THE SYSTEM OF TRAINING RESERVISTS

Abstract. *The article substantiates the psychological and pedagogical conditions for the development of critical thinking in the system of training reservists as an important factor in increasing their professional readiness to perform assigned tasks in the conditions of modern security challenges. The relevance of the study is due to the growing role of the reserve component of the security and defense sector, the need to promptly make informed decisions in complex, uncertain and stressful situations, as well as the need to form in reservists the ability to independently analyze information, assess risks and predict the consequences of actions.*

The purpose of the article is the theoretical justification and systematization of psychological and pedagogical conditions that ensure the effective development of critical thinking in the process of training reservists. The article uses methods of analysis and generalization of scientific sources, systematization of approaches to determining the essence of critical thinking, as well as modeling the educational process taking into account the specifics of military training.

The content of the concept of "critical thinking of a reservist" as an integrative quality of a person, combining cognitive (analysis, synthesis, evaluation of information), reflective (awareness of one's own judgments and prejudices), motivational-value (responsibility for decisions made) and behavioral (readiness to act on the basis of well-founded conclusions) components, is specified. It is determined that the development of critical thinking requires the creation of a complex of psychological and pedagogical conditions, in particular: the formation of a safe educational environment that stimulates an open exchange of ideas; the use of problem-oriented and situational teaching methods (case studies, tactical tasks, modeling combat situations); the integration of reflective practices into the educational process; ensuring an interdisciplinary approach to the analysis of professional situations; the development of stress resistance and emotional self-regulation as a psychological basis for rational thinking.

It has been proven that a combination of cognitive training, group discussions, debriefings after completing training tasks, and digital simulations contributes to the formation of the ability of reservists to critically assess information influences, counteract manipulation, and make informed decisions in the conditions of information and hybrid warfare. The importance of training instructors to implement technologies for the development of critical thinking is emphasized.

Keywords: *critical thinking, psychological and pedagogical conditions, reservist training, professional readiness, military education, problem-based learning, stress resistance, reflection, decision-making, security challenges.*

Постановка проблеми. Сучасні безпекові виклики, гібридний характер воєнних загроз, інтенсивні інформаційні впливи та зростання ролі людського чинника у системі національної безпеки зумовлюють підвищені вимоги до якості підготовки резервістів. В умовах невизначеності, обмеженого часу для прийняття рішень, високої відповідальності за наслідки власних дій особливого значення набуває здатність особистості до самостійного аналізу ситуації, критичного осмислення отриманої інформації, прогнозування ризиків і вибору оптимальної стратегії поведінки.

Традиційна система підготовки резервістів переважно орієнтується на формування професійних знань, умінь і навичок, відпрацювання алгоритмів дій у типових умовах. Водночас сучасна військово-професійна діяльність характеризується нестандартністю, динамічністю та необхідністю прийняття рішень у складних морально-психологічних ситуаціях. За таких обставин лише репродуктивних знань і чітко заданих інструкцій недостатньо. Виникає потреба у розвитку критичного мислення як інтегративної якості особистості резервіста, що забезпечує здатність оцінювати достовірність інформації, розпізнавати маніпуляції, протидіяти дезінформації та діяти на основі обґрунтованих висновків.

Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті інформаційної та когнітивної складової сучасних конфліктів, де поряд із фізичними загрозами важливу роль відіграють психологічний тиск, пропаганда, фейки та інші форми впливу на свідомість військовослужбовців. Низький рівень сформованості критичного мислення може призвести до помилкових рішень, неадекватної оцінки обстановки, зниження ефективності підрозділу та підвищення ризику для життя і здоров'я особового складу.

Попри наявність наукових досліджень, присвячених розвитку критичного мислення у системі освіти, питання визначення цілісного комплексу психолого-педагогічних умов його формування саме у процесі підготовки резервістів залишається недостатньо розробленим. Недостатня інтеграція технологій розвитку критичного мислення в освітній процес, обмежене використання проблемно-орієнтованих методів навчання, а також недостатня увага до психологічних аспектів прийняття рішень в умовах стресу зумовлюють суперечність між потребою практики у підготовці резервістів із високим рівнем критичного мислення та реальним станом організації освітнього процесу.

Отже, актуалізується необхідність теоретичного обґрунтування та практичного визначення психолого-педагогічних умов розвитку критичного мислення в системі підготовки резервістів як важливої складової їхньої професійної готовності та ефективності діяльності в сучасному безпековому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку критичного мислення як складової професійної компетентності здобувачів освіти привертає значну увагу сучасних вчених у різних галузях знань, від педагогіки й психології до воєнних наук і менеджменту безпеки. Це пояснюється тим, що здатність аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, приймати зважені рішення в умовах невизначеності та постійних змін є ключовою вимогою професійної діяльності в сучасному світі. Особливо ці питання загострюються в умовах підготовки резервістів, де від рівня сформованості критичного мислення залежить оперативність реакції на загрози, ефективність взаємодії в команді та здатність адаптуватися до нових викликів. У загальноосвітній і професійній педагогіці розвиток критичного мислення розглядається як результат цілеспрямованої освітньої діяльності, де центральними аспектами є проблемно-пошукові методи навчання, рефлексивні практики, міждисциплінарний інтегративний підхід та активні форми роботи. Психолого-педагогічні дослідження вказують на синергетичну взаємодію когнітивних, мотиваційно-ціннісних і діяльнісних компонентів критичного мислення як цілісної компетентності, що формується в процесі спеціальної підготовки [1-14].

У своїй роботі Н. Козаченко [5], аналізує дві основні інтерпретації критичного мислення, філософську та педагогічну. Перший підхід розглядає критичне мислення як засіб пошуку істини та метод раціонального міркування, тоді як педагогічний акцентує увагу на формуванні особистісних характеристик, що дозволяють адекватно мислити й приймати рішення в соціальному контексті. У своїй праці Д. Кисленко [6], розглядає роль критичного мислення як професійно важливої якості для військових фахівців. У дослідженні підкреслюється, що в умовах оперативної діяльності та військового управління здатність аналізувати ситуацію, оцінювати ризики, фільтрувати інформацію й ухвалювати обґрунтовані рішення має спеціальну значущість. У праці Л. Усанової, І. Усанова та О. Штепи [13], критичне мислення розглядається як компетентнісний компонент сучасної професійної підготовки здобувачів освіти. Автори аналізують філософсько-освітні підстави формування критичного мислення в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, підкреслюючи його як невід'ємну складову інтелектуальної культури та професійної компетентності. Л. Кравченко та О. Ільченко [8], здійснюють поглиблений теоретико-методологічний аналіз сутності та змісту поняття «критичне мислення» в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців. О. Жмурко та І. Понеділок [14], досліджують взаємозв'язок критичного мислення та медіаграмотності у формуванні культури безпеки майбутніх фахівців у сфері цифрових технологій.

Таким чином, сучасні публікації науковців висвітлюють як загальні теоретико-методологічні засади розвитку критичного мислення у професійній

підготовці, так і специфічні підходи, що враховують особливості підготовки резервістів. Це створює основу для подальшого ґрунтовного наукового аналізу психолого-педагогічних умов, здатних забезпечити ефективне формування критичного мислення в цій категорії здобувачів професійної освіти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне обґрунтування та систематизація психолого-педагогічних умов розвитку критичного мислення в системі підготовки резервістів, а також визначення ефективних форм, методів і технологій навчання, що забезпечують формування здатності до обґрунтованого прийняття рішень, аналітичного оцінювання інформації та адекватної поведінки в умовах невизначеності й стресу. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: уточнити сутність поняття «критичне мислення резервіста»; окреслити його структурні компоненти; визначити психологічні чинники, що впливають на його розвиток; обґрунтувати комплекс психолого-педагогічних умов, необхідних для ефективного формування цієї якості у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація поставленої мети передбачає насамперед уточнення сутності поняття «критичне мислення резервіста» у контексті специфіки його професійної підготовки. У сучасній психолого-педагогічній науці критичне мислення розглядається як здатність особистості до усвідомленого аналізу інформації, оцінювання її достовірності, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання обґрунтованих висновків і прийняття рішень на основі логічних міркувань. Водночас у системі підготовки резервістів це поняття набуває особливої ваги, оскільки передбачає не лише інтелектуальну діяльність, а й готовність діяти в умовах ризику, дефіциту часу та підвищеного психологічного навантаження.

Отже, критичне мислення резервіста доцільно трактувати як інтегративну професійно значущу якість, що поєднує аналітичні здібності, рефлексивність, стресостійкість, відповідальність за прийняті рішення та здатність до адаптивної поведінки в динамічному безпековому середовищі. Такий підхід дозволяє розглядати його не лише як когнітивну навичку, а як складну систему взаємопов'язаних компонентів.

У структурі критичного мислення резервіста доцільно виокремити чотири основні компоненти.

Перший — когнітивний, що охоплює здатність до аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, аргументації та прогнозування наслідків рішень. Саме він забезпечує раціональну обробку інформації, розпізнавання маніпулятивних впливів, оцінювання альтернатив.

Другий — мотиваційно-ціннісний компонент, який визначає внутрішню установку особистості на пошук істини, готовність брати відповідальність за власні дії, прагнення до професійного самовдосконалення.

Третій — рефлексивний компонент, що передбачає здатність до самоаналізу, усвідомлення власних помилок, критичної оцінки власних суджень і дій.

Четвертий — діяльнісний компонент, який проявляється у практичному застосуванні аналітичних умінь під час розв'язання професійних завдань, прийнятті рішень у складних та стресових ситуаціях.

Розвиток зазначених компонентів зумовлюється низкою психологічних чинників. Серед них особливу роль відіграють рівень інтелектуального розвитку, сформованість пізнавальних процесів (уваги, пам'яті, мислення), емоційна стійкість, здатність до саморегуляції та толерантність до невизначеності. В умовах підготовки резервістів важливо враховувати вплив стресових факторів, які можуть обмежувати раціональність мислення, спричиняти імпульсивність або стереотипність рішень. Тому розвиток критичного мислення має поєднуватися з формуванням навичок психологічної саморегуляції, управління емоціями та подолання когнітивних викривлень.

Визначення психолого-педагогічних умов розвитку критичного мислення резервістів передбачає створення цілісного освітнього середовища, спрямованого на активізацію пізнавальної діяльності та стимулювання самостійності мислення.

Першою умовою є впровадження проблемно-орієнтованого навчання, яке передбачає постановку перед здобувачами реальних або наближених до реальних професійних ситуацій, що потребують аналізу, оцінювання альтернатив і прийняття обґрунтованого рішення. Такі завдання активізують аналітичну діяльність і сприяють формуванню гнучкості мислення.

Другою умовою виступає використання методів ситуаційного моделювання та військових симуляцій. Моделювання тактичних сценаріїв, розбір реальних кейсів, проведення навчальних тренувань із подальшим обговоренням результатів дозволяють сформувати здатність оцінювати обстановку комплексно, враховувати різні фактори та прогнозувати наслідки дій. Особливо ефективним є проведення дебрифінгу колективного аналізу виконаних завдань, під час якого учасники рефлексують власні рішення та отримують зворотний зв'язок.

Третьою умовою є створення психологічно безпечного освітнього середовища, у якому резервісти мають можливість відкрито висловлювати власні думки, аргументувати позицію, ставити запитання й обговорювати альтернативні точки зору без страху негативної оцінки. Така атмосфера сприяє розвитку самостійності мислення та формуванню культури конструктивної дискусії.

Четвертою умовою є інтеграція рефлексивних практик у процес підготовки. Це може бути ведення рефлексивних щоденників, самооцінювання результатів діяльності, участь у групових обговореннях, що дозволяє поглибити усвідомлення власних пізнавальних процесів та вдосконалити стратегії прийняття рішень.

П'ятою важливою умовою є міждисциплінарний підхід до навчання, який забезпечує комплексне бачення професійних проблем. Поєднання знань із військової тактики, психології, інформаційної безпеки та управління дозволяє сформувати системне мислення й уникнути вузькопрофільного сприйняття ситуації.

Таким чином, розвиток критичного мислення у системі підготовки резервістів можливий за умови комплексного поєднання когнітивних, психологічних і педагогічних чинників. Системне впровадження окреслених психолого-педагогічних умов сприяє формуванню у резервістів здатності до обґрунтованого прийняття рішень, ефективної взаємодії в колективі та адекватної поведінки в умовах сучасних безпекових викликів. Це, своєю чергою, підвищує їхню професійну надійність і готовність до виконання завдань за призначенням.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження встановлено, що розвиток критичного мислення є однією з ключових умов підвищення ефективності системи підготовки резервістів у сучасному безпековому середовищі. Критичне мислення резервіста обґрунтовано як інтегративну професійно значущу якість, що поєднує когнітивний, мотиваційно-ціннісний, рефлексивний та діяльнісний компоненти й забезпечує здатність до об'єктивного аналізу інформації, прийняття зважених рішень і відповідальної поведінки в умовах невизначеності та стресу.

Доведено, що ефективний розвиток критичного мислення можливий за умови створення комплексу взаємопов'язаних психолого-педагогічних умов. До них віднесено: впровадження проблемно-орієнтованого навчання; використання методів ситуаційного моделювання, військових симуляцій і кейс-аналізу; організацію систематичної рефлексії та дебрифінгу; формування психологічно безпечного освітнього середовища; інтеграцію міждисциплінарного підходу та розвиток навичок саморегуляції. Їх системне поєднання сприяє підвищенню аналітичної гнучкості, стресостійкості, здатності до командної взаємодії та протидії інформаційним впливам.

Водночас результати дослідження засвідчують, що на практиці реалізація окреслених умов потребує подальшого методичного забезпечення та підготовки інструкторського складу до впровадження технологій розвитку критичного мислення. Особливої уваги потребує питання поєднання традиційних форм військової підготовки з інноваційними освітніми технологіями, що стимулюють самостійність мислення та відповідальність за прийняті рішення.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з розробленням і апробацією діагностичного інструментарію для визначення рівня сформованості критичного мислення у резервістів, експериментальною перевіркою ефективності запропонованих психолого-педагогічних умов, а також створенням методичних рекомендацій щодо інтеграції технологій розвитку критичного мислення в систему професійної підготовки. Актуальним напрямом досліджень є також вивчення впливу цифрових симуляцій та адаптивних навчальних платформ на формування аналітичної компетентності резервістів в умовах інформаційної та гібридної війни.

Отже, системний підхід до розвитку критичного мислення в підготовці резервістів є важливим чинником підвищення їхньої професійної надійності, адаптивності та готовності до виконання завдань у складних умовах сучасного безпекового простору.

Список використаних джерел:

1. Бадер С. О., Починкова М. М. (2023). Структура критичного мислення особистості. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 62. С. 91-97.
2. Березнева І. М. (2018). Особливості формування критичного мислення курсантів у процесі вивчення іноземної мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Вип. 63. С. 10-13.
3. Гандзілевська Г., Костюшко І. (2020). Педагогічна рефлексія учителів крізь призму критичного мислення. *Вісник Національного університету оборони України*. 56(3). С. 14–20. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-56-3-14-20>
4. Дворянчикова С., Юган Н. (2018). Навчання критичного мислення в українських вишах: освітні тренди та виклики впровадження. *Scientific Letters of Academic Society*. Вип. 6. №2А. С. 51-56.
5. Козаченко Н. (2021). Критичне мислення: філософія і педагогіка. *Актуальні проблеми духовності*. № 22. С. 251-271. <https://doi.org/10.31812/apd.v0i22.4527>
6. Кисленко Д. (2024). Критичне мислення в діяльності військового керівника оперативного рівня. *Військова освіта*. № 1(49). С. 91-101. DOI: 10.33099/2617-1775/2024-01/91-101
7. Курило, В., Караман, О. (2025). Змістові і процесуальні аспекти технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії рф проти України. *Ввічливість*. (3), 88–95. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.12>
8. Кравченко Л., Ільченко О. (2025). Критичне мислення майбутніх фахівців: сутність і зміст поняття. *Українська професійна освіта*. (18). С. 208–215. <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2025.18.347751>
9. Криштанович М.Ф. Криштанович С.В. (2018). Проблеми формування професійно-педагогічної компетентності викладача в освітньому середовищі. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»* Вип. 84, том 2, С – 116-121.
10. Криштанович, М. Ф., Вовчаний К., (2023). Організаційно-педагогічні умови реалізації підготовки викладача права в закладі вищої освіти. *Науково-педагогічний журнал «Освітні обрії»*, Том 56 № 1. С. 65-68. <https://doi.org/10.15330/obrii.56.1.65-68>
11. Рибчук О. Г. (2025). Специфіка критичного мислення офіцерів оперативного рівня: психологічний аналіз. *«Перспективи та інновації науки»*. № 1(47). С. 1723-1734. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1\(47\)-1723-1734](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-1723-1734)
12. Пашкевич С. М., Криштанович М.Ф. (2025). Інтерактивні методики як засіб розвитку цифрової компетентності в професійній освіті. *"Вісник науки та освіти" (Серія «Педагогіка»)*. № 5(35). - С. 1902-1910. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5\(35\)-1902-1910](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5(35)-1902-1910)
13. Усанова Л., Усанов І., Штепа О. (2024). Формування критичного мислення в системі компетентнісної підготовки фахівців. *Українська професійна освіта*. (16). С. 48–55. <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2024.16.314293>
14. Жмурко О., Понеділок І. (2025). Розвиток критичного мислення та медіаграмотності як основи формування культури безпеки майбутніх фахівців з цифрових технологій. *Педагогіка безпеки*. вип. 10, вип. 1. С. 49–55, DOI: <https://doi.org/10.31649/2524-1079-2025-10-1-049-055>

References:

1. Bader S. O., Pochinkova M. M. (2023). Struktura krytychnoho myslennya osobystosti. [The structure of critical thinking of the individual]. *Innovative pedagogy*. Issue 62. pp. 91-97.

2. Berezneva I. M. (2018). Osoblyvosti formuvannya krytychnoho myslennya kursantiv u protsesi vyvchennya inozemnoyi movy. [Peculiarities of the formation of critical thinking of cadets in the process of learning a foreign language]. Scientific journal of the National Defense University named after M. P. Dragomanov. Issue 63. pp. 10-13.
3. Gandzilevska G., Kostyushko I. (2020). Pedahohichna refleksiya uchyteliv kriz' pryzmu krytychnoho myslennya. [Pedagogical reflection of teachers through the prism of critical thinking]. Bulletin of the National Defense University of Ukraine. 56(3). pp. 14–20. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-56-3-14-20>
4. Dvoryanchykova S., Yuhan N. (2018). Navchannya krytychnoho myslennya v ukrayins'kykh vyshakh: osvithni trendy ta vyklyky vprovadzhennya. [Teaching critical thinking in Ukrainian universities: educational trends and challenges of implementation]. Scientific Letters of Academic Society. Vol. 6. No. 2A. pp. 51-56.
5. Kozachenko N. (2021). Krytychne myslennya: filosofiya i pedahohika. [Critical thinking: philosophy and pedagogy]. Current problems of spirituality. No. 22. pp. 251-271. <https://doi.org/10.31812/apd.v0i22.4527>
6. Kyslenko D. (2024). Krytychne myslennya v diyal'nosti viys'kovoho kerivnyka operatyvnoho rivnya. [Critical thinking in the activities of a military leader of the operational level]. Military education. No. 1(49). pp. 91-101. DOI: 10.33099/2617-1775/2024-01/91-101
7. Kurylo, V., Karaman, O. (2025). Zmistovi i protsesual'ni aspekty tekhnolohiyi formuvannya krytychnoho myslennya viys'kovosluzhbovtsiv v umovakh zbroynoho nasyllya ta informatsiynoyi ahresiyi rf proty Ukrayiny. [Content and procedural aspects of the technology of forming critical thinking of military personnel in conditions of armed violence and information aggression of the Russian Federation against Ukraine]. Politeness. (3), pp. 88–95. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.12>
8. Kravchenko L., Ilchenko O. (2025). Krytychne myslennya maybutnikh fakhivtsiv: sutnist' i zmist ponyattya. [Critical thinking of future specialists: the essence and content of the concept]. Ukrainian professional education. (18). pp. 208–215. <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2025.18.347751>
9. Kryshtanovych M.F. Kryshtanovych S.V. (2018). Problemy formuvannya profesiyno-pedahohichnoyi kompetentnosti vykladacha v osvith'omu seredovyschi. [Problems of forming professional and pedagogical competence of a teacher in the educational environment]. Collection of scientific works "Pedagogical Sciences" Vol. 84, vol. 2, pp. 116-121.
10. Kryshtanovych, M. F., Vovchastyy K., (2023). Orhanizatsiyno-pedahohichni umovy realizatsiyi pidhotovky vykladacha prava v zakladi vyshchoyi osvity. [Organizational and pedagogical conditions for the implementation of law teacher training in a higher education institution]. Scientific and pedagogical journal "Educational Horizons", Volume 56 No. 1. P. 65-68. <https://doi.org/10.15330/obrii.56.1.65-68>
11. Rybchuk O. G. (2025). Spetsyfika krytychnoho myslennya ofitseriv operatyvnoho rivnya: psykholohichnyy analiz. [Specificity of critical thinking of operational level officers: psychological analysis]. "Perspectives and innovations of science". No. 1(47). pp. 1723-1734. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1\(47\)-1723-1734](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-1723-1734)
12. Pashkevych S. M., Kryshtanovych M.F. (2025). Interaktyvni metodyky yak zasib rozvytku tsyfrovoyi kompetentnosti v profesiyniy osviti. [Interactive methods as a means of developing digital competence in professional education]. "Bulletin of Science and Education" (Series "Pedagogy"). No. 5(35). pp. 1902-1910. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5\(35\)-1902-1910](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5(35)-1902-1910)
13. Usanova L., Usanov I., Shtepa O. (2024). Formation of critical thinking in the system of competence training of specialists. Ukrainian professional education. (16). pp. 48–55. <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2024.16.314293>
14. Zhmurko O., Ponedilok I. (2025). Development of critical thinking and media literacy as the basis for the formation of a security culture of future digital technology specialists. Security Pedagogy. vol. 10, no. 1. pp. 49–55, DOI: <https://doi.org/10.31649/2524-1079-2025-10-1-049-055>

УДК 378.091.12:376-056.2/3

Ткачов Віктор Петрович, аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна, <https://orcid.org/0009-0002-0153-4007>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз проблеми підготовки майбутніх педагогів до створення інклюзивного освітнього середовища в контексті глобалізаційних процесів. Актуальність дослідження зумовлена посиленням міжнародних тенденцій у сфері освіти, зростанням мобільності населення, розширенням культурного різноманіття та необхідністю забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх здобувачів, зокрема осіб з особливими освітніми потребами. У сучасних умовах глобалізації інклюзивна освіта розглядається як важливий інструмент соціальної інтеграції, дотримання прав людини та сталого розвитку суспільства, що вимагає від педагогів нових професійних компетентностей, ціннісних орієнтацій і готовності до міжкультурної взаємодії.

У статті уточнено сутність понять «інклюзивне освітнє середовище» та «професійна готовність майбутніх педагогів», визначено їх взаємозв'язок у контексті глобальних освітніх трансформацій. Проаналізовано нормативно-правові та концептуальні засади підготовки педагогічних кадрів до інклюзивного навчання з урахуванням міжнародних документів і європейських освітніх стандартів. Особливу увагу приділено структурі професійної готовності майбутніх педагогів, яка охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти. Обґрунтовано роль закладів вищої педагогічної освіти у формуванні інклюзивної компетентності студентів шляхом упровадження міждисциплінарного підходу, інноваційних педагогічних технологій, практикоорієнтованого навчання та розвитку інклюзивної культури. Визначено ключові напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів в умовах глобалізації, зокрема інтеграцію міжнародного досвіду, використання цифрових ресурсів і формування готовності до безперервного професійного розвитку.

Ключові слова: інклюзивна освіта; інклюзивне освітнє середовище; підготовка майбутніх педагогів; професійна готовність; педагогічна освіта; глобалізація освіти; інклюзивна компетентність; європейські освітні стандарти.

Tkachov Viktor Petrovych, postgraduate student of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0002-0153-4007>

PREPARING FUTURE TEACHERS TO CREATE AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Abstract. *The article provides a comprehensive analysis of the problem of training future teachers to create an inclusive educational environment in the context of globalization processes. The relevance of the study is due to the strengthening of international trends in the field of education, the growth of population mobility, the expansion of cultural diversity and the need to ensure equal access to quality education for all applicants, including persons with special educational needs. In modern conditions of globalization, inclusive education is considered an important tool for social integration, respect for human rights and sustainable development of society, which requires teachers to have new professional competencies, value orientations and readiness for intercultural interaction.*

The article clarifies the essence of the concepts of "inclusive educational environment" and "professional readiness of future teachers", determines their relationship in the context of global educational transformations. Analyzes the regulatory and conceptual principles of training pedagogical staff for inclusive education, taking into account international documents and European educational standards. Particular attention is paid to the structure of professional readiness of future teachers, which includes motivational and value, cognitive, activity and reflective components. Justifies the role of higher pedagogical education institutions in the formation of inclusive competence of students through the implementation of an interdisciplinary approach, innovative pedagogical technologies, practice-oriented learning and the development of inclusive culture. Determines key areas for improving the professional training of future teachers in the context of globalization, in particular, the integration of international experience, the use of digital resources and the formation of readiness for continuous professional development.

Keywords: *inclusive education; inclusive educational environment; training of future teachers; professional readiness; pedagogical education; globalization of education; inclusive competence; European educational standards.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти характеризується посиленням глобалізаційних процесів, що зумовлюють трансформацію ціннісних орієнтирів, освітніх стандартів і професійних вимог до педагогічних кадрів. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема забезпечення інклюзивного характеру освітнього середовища, спрямованого на реалізацію права кожної особи на якісну освіту незалежно від індивідуальних можливостей,

соціального статусу, культурної чи мовної приналежності. Інклюзивна освіта сьогодні розглядається не лише як педагогічна інновація, а як стратегічний напрям розвитку національних освітніх систем у руслі міжнародних зобов'язань та європейських інтеграційних процесів. Водночас ефективність упровадження інклюзії значною мірою залежить від рівня професійної готовності майбутніх педагогів до створення та підтримки інклюзивного освітнього середовища. Практика діяльності закладів освіти засвідчує наявність суперечностей між суспільним запитом на педагогів, здатних працювати в умовах освітнього різноманіття, та недостатньою сформованістю в студентів педагогічних спеціальностей інклюзивної компетентності, толерантних ціннісних установок і практичних навичок міждисциплінарної взаємодії. Нерідко підготовка майбутніх педагогів має фрагментарний характер і не повною мірою враховує виклики глобалізованого освітнього простору, зокрема цифровізацію, академічну мобільність і зростання міжкультурних контактів.

Таким чином, об'єктивна потреба у системному оновленні змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх педагогів з орієнтацією на створення інклюзивного освітнього середовища в умовах глобалізації зумовлює необхідність наукового осмислення зазначеної проблеми та обґрунтування ефективних шляхів її розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки майбутніх педагогів до створення інклюзивного освітнього середовища в умовах глобалізації є однією з провідних у сучасному педагогічному дискурсі. Зростання міжнародної мобільності, інтеграція України до світового освітнього простору, упровадження інклюзивних практик відповідно до міжнародних стандартів актуалізують потребу в якісному оновленні змісту та форм професійної підготовки майбутніх учителів. Це зумовило активізацію наукових досліджень як у зарубіжному, так і у вітчизняному освітньому просторі.

У контексті глобалізаційних викликів зарубіжні дослідники зосереджують увагу на формуванні комплексної інклюзивної компетентності педагога, яка охоплює когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний та рефлексивний компоненти. У працях наголошується на необхідності інтеграції міжнародних освітніх стандартів у програми підготовки вчителів, розвитку міжкультурної чутливості, толерантності та здатності працювати в мультикультурному середовищі. Особливий акцент робиться на міждисциплінарній взаємодії, командному підході до психолого-педагогічного супроводу та використанні цифрових технологій для підтримки освітніх потреб здобувачів освіти з різними порушеннями розвитку. У межах цих підходів інклюзивна освіта розглядається не лише як соціальна вимога, а як складник професійної ідентичності сучасного вчителя в глобалізованому світі.

Вітчизняні наукові розвідки останніх років спрямовані на обґрунтування теоретико-методичних засад інклюзивної освіти, удосконалення нормативно-правового забезпечення підготовки педагогічних кадрів, а також розроблення моделей формування професійної готовності майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзії. Українські дослідники акцентують увагу на гуманістичній парадигмі освіти, формуванні у студентів педагогічних спеціальностей

ціннісного ставлення до різноманітності, розвитку емпатії, толерантності та професійної відповідальності. Наголошується на необхідності підготовки майбутніх учителів до адаптації освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, організації інклюзивної взаємодії з батьками, асистентами вчителя, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів і служб психолого-педагогічного супроводу.

У наукових публікаціях О. Акімова[1-2], І. Гевко [3], О. Довженко [4], Я. Демус, О. Корносенко, В. Фазан [5], С. Лупінович, І. Лапшина [6], О. Охріменко [7], О. Задворнова [8], та інших дослідників здійснено комплексний аналіз сучасного стану підготовки педагогів до інклюзивної діяльності. Автори підкреслюють, що традиційна система професійної освіти не завжди відповідає актуальним вимогам інклюзивної освіти. Серед ключових проблем називаються: фрагментарність інтеграції інклюзивної тематики у зміст освітніх програм, недостатній рівень практичної підготовки студентів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, обмежені можливості для формування навичок міждисциплінарної взаємодії та командної роботи. Окремі науковці звертають увагу на необхідність оновлення змісту педагогічної підготовки з урахуванням глобальних тенденцій розвитку освіти. Йдеться про розширення міжнародної академічної мобільності студентів, упровадження елементів дуальної освіти, використання сучасних цифрових платформ, онлайн-курсів і ресурсів для підтримки інклюзивного навчання. Підкреслюється важливість формування у майбутніх педагогів цифрової грамотності як складника інклюзивної компетентності, що дозволяє забезпечити доступність освітнього контенту для різних категорій здобувачів освіти.

Таким чином, аналіз сучасних наукових праць засвідчує активний розвиток досліджень у сфері підготовки майбутніх педагогів до створення інклюзивного освітнього середовища в умовах глобалізації. Водночас наявні напрацювання вказують на існування низки проблем, а саме, методичних, організаційних і змістових, що потребують подальшого наукового осмислення та практичного вдосконалення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз особливостей підготовки майбутніх педагогів до створення інклюзивного освітнього середовища в контексті глобалізації, а також визначення ключових напрямів удосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів з урахуванням сучасних міжнародних освітніх тенденцій, європейських стандартів та потреб інклюзивної освітньої практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умови глобалізації суттєво трансформують вимоги до професійної діяльності педагога, розширюючи спектр його функцій та відповідальності. Сучасний учитель має бути готовим до роботи в освітньому середовищі, яке характеризується різноманіттям освітніх потреб, культурних контекстів, соціальних і психофізичних особливостей здобувачів освіти. У цьому зв'язку інклюзивне освітнє середовище постає як цілісна система організаційних, психолого-педагогічних, соціальних і матеріально-технічних умов, що забезпечують рівний доступ до освіти та сприяють повноцінному розвитку кожної особистості.

Підготовка майбутніх педагогів до створення такого середовища повинна мати системний характер і ґрунтуватися на інтеграції загальнопедагогічних, спеціальних та міждисциплінарних знань. Важливим є формування в студентів цілісного уявлення про інклюзію як ціннісно зорієнтовану освітню парадигму, що відповідає міжнародним документам і глобальним стратегіям розвитку освіти. У цьому контексті особливої значущості набуває осмислення інклюзії не лише як способу навчання осіб з особливими освітніми потребами, а як підходу, спрямованого на врахування індивідуальних відмінностей усіх учасників освітнього процесу.

Структура професійної готовності майбутніх педагогів до створення інклюзивного освітнього середовища охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів. Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає формування позитивного ставлення до ідей інклюзії, усвідомлення її соціальної значущості та прийняття принципів рівності й недискримінації. Когнітивний компонент включає знання з педагогіки, психології, спеціальної освіти, нормативно-правового забезпечення інклюзивного навчання, а також розуміння міжнародного досвіду й глобальних освітніх тенденцій. Діяльнісний компонент пов'язаний із набуттям практичних умінь адаптації освітнього процесу, використання диференційованих методів навчання та організації командної взаємодії. Рефлексивний компонент забезпечує здатність до самоаналізу, професійного саморозвитку та безперервного вдосконалення педагогічної діяльності [6-8].

Вагому роль у формуванні зазначених компонентів відіграють заклади вищої педагогічної освіти, які мають забезпечити відповідні організаційно-педагогічні умови. До них належать оновлення змісту освітніх програм з урахуванням інклюзивної проблематики, упровадження міждисциплінарних курсів, активне використання інтерактивних і цифрових технологій навчання, а також розширення практичної підготовки студентів у закладах освіти з інклюзивною формою навчання [9]. Значущим чинником є залучення майбутніх педагогів до міжнародних освітніх проєктів і програм академічної мобільності, що сприяє формуванню глобального мислення та міжкультурної компетентності.

Отже, підготовка майбутніх педагогів до створення інклюзивного освітнього середовища в умовах глобалізації потребує цілісного, компетентнісного та практикоорієнтованого підходу, який забезпечує відповідність професійної освіти сучасним викликам і сприяє підвищенню якості інклюзивної освітньої практики.

Значущим аспектом підготовки майбутніх педагогів до створення інклюзивного освітнього середовища є формування інклюзивної культури як складника професійної ідентичності вчителя. Інклюзивна культура передбачає усвідомлення цінності різноманіття, готовність до партнерської взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу та дотримання етичних норм професійної діяльності. У процесі фахової підготовки важливо створювати умови для розвитку емпатії, соціальної відповідальності та педагогічної толерантності, що досягається через використання рефлексивних методів навчання, аналіз

педагогічних ситуацій, кейс-метод і моделювання реальних інклюзивних практик [10-11].

Крім того, в умовах глобалізації особливої актуальності набуває використання цифрових технологій як інструменту підтримки інклюзивного освітнього середовища. Онлайн-платформи, адаптивні освітні ресурси, допоміжні технології та елементи дистанційного навчання розширюють можливості індивідуалізації освітнього процесу й забезпечують доступність навчання для здобувачів освіти з різними освітніми потребами. Тому інтеграція цифрової та інклюзивної компетентностей у систему підготовки майбутніх педагогів сприяє їхній готовності до ефективної професійної діяльності в глобалізованому освітньому просторі та підвищує загальний рівень якості освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що підготовка майбутніх педагогів до створення інклюзивного освітнього середовища в умовах глобалізації є складним, багатовимірним і соціально значущим процесом, який потребує системного науково-методичного забезпечення. Глобалізаційні трансформації зумовлюють перегляд традиційних підходів до професійної підготовки педагогічних кадрів та актуалізують необхідність формування в майбутніх учителів інклюзивної компетентності як інтегральної професійної якості.

У статті встановлено, що ефективна готовність майбутніх педагогів до створення інклюзивного освітнього середовища передбачає поєднання мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів, що забезпечують усвідомлене прийняття ідей інклюзії, володіння відповідними знаннями й уміннями, а також здатність до професійного саморозвитку. Визначено, що ключова роль у формуванні зазначених компонентів належить закладам вищої педагогічної освіти, які мають забезпечити інтеграцію інклюзивної проблематики в освітні програми, розширення практичної підготовки та використання інноваційних і цифрових технологій навчання.

Отже, реалізація цілісного, компетентнісного та практикоорієнтованого підходу до підготовки майбутніх педагогів з урахуванням глобальних освітніх тенденцій сприятиме підвищенню якості інклюзивної освіти, забезпеченню рівних освітніх можливостей та формуванню конкурентоспроможного педагога, здатного ефективно працювати в сучасному глобалізованому освітньому просторі.

Список використаних джерел:

1. Акімова О. (2023). Підготовка майбутніх учителів початкових класів до використання інформаційно-комунікаційних технологій в інклюзивному освітньому просторі. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка. № 2. С. 97-103.
2. Акімова О. (2025). Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах інклюзії. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія» № 7. С. 3-11.

3. Гевко І.В. (2019). Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки. № 1(64). С. 52–58.
4. Довженко Т.О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах інклюзії: досвід і перспективи. Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі поза-шкільної, спеціальної та інклюзивної освіти : зб. наук. пр. ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2024. С. 43–44.
5. Демус, Я., Корносенко, О., & Фазан, В. (2025). Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти . Педагогічні науки, (85), 33–45. <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2025.1.33>
6. Лупінович С., Лапшина І. (2022). Особливості використання інформаційно-цифрових технологій вчителями початково-вої школи в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Věda a perspektivy. № 10(17). С. 102–114.
7. Охріменко О. Професійна підготовка майбутніх бакалаврів спеціальної освіти до використання цифрових технологій в умовах інклюзивного освітнього простору. Освіта. Інноватика. Практика. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2021. Т. 9. № 2. С. 48–55.
8. Задворнова, О. М. (2016). Сучасний підхід до організації навчання особливих дітей. Дитина з особливими потребами. Інклюзивна освіта. Дефектологія. Корекційна педагогіка. № 11. – С. 2–5.
9. Лоїк Г.Б, Вихрущ В.О., Брижак Н.Ю. (2021). Специфіка підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Науковий вісник Ужгородського університету: збірник наукових праць; серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород : Говерла. Вип. 1 (48). С. 235–238.
10. Шевченко, Л. Сорочан, М. (2022). Підготовка майбутніх вихователів до інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems, 60, 440-450. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-60-440-450>
11. Криштанович, М.Ф., Ткачов В.П. Адаптація вчителів до інклюзивного навчання в умовах глобалізаційних змін. Електронний науковий журнал “Суспільство та національні інтереси”, (Серія «Освіта/педагогіка»), Випуск № 8(8) 2024. – С. 220–228. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8\(8\)-220-228](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-220-228)

References:

1. Akimova O. (2023). Pidhotovka maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do vykorystannya informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy v inklyuzyvnomu osvitr'omu prostori. [Preparation of future primary school teachers for the use of information and communication technologies in an inclusive educational space]. Scientific notes of the Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University. Series: Pedagogy. No. 2. pp. 97-103.
2. Akimova O. (2025). Profesiyna pidhotovka maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do roboty v umovakh inklyuziyi. [Professional training of future primary school teachers for work in inclusion]. Scientific Bulletin of the Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series "Pedagogy. Psychology" No. 7. pp. 3-11.
3. Hevko I.V. (2019). Inklyuzyvna osvita v Ukraini: suchasnyy stan ta problemy rozvytku. [Inclusive education in Ukraine: current state and development problems]. Scientific Bulletin of the Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynsky. Pedagogical Sciences. No. 1(64). pp. 52–58.
4. Dovzhenko T.O. (2024). Pidhotovka maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do roboty v umovakh inklyuziyi: dosvid i perspektyvy. [Preparation of future primary school teachers for work in inclusion: experience and prospects]. Formation of life competence of persons with special educational needs in the system of out-of-school, special and inclusive education: collection

of scientific works; Kharkiv. National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda. Kharkiv. pp. 43–44.

5. Demus, Ya., Kornosenko, O., & Fazan, V. (2025). Pidhotovka maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury do inklyuzyvnoho navchannya v zakladakh zahal'noyi seredn'oyi osvity. [Preparation of future physical education teachers for inclusive education in secondary education institutions]. *Pedagogical Sciences*, (85), pp. 33–45.

6. Lupinovich S., Lapshina I. (2022). Osoblyvosti vykorystannya informatsiyno-tsyfrovykh tekhnolohiy vchytelyamy pochatko-voyi shkoly v roboti z dit'my z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy v inklyuzyvnomu seredovyshchi. [Peculiarities of the use of information and digital technologies by primary school teachers in working with children with special educational needs in an inclusive environment]. *Věda a perspektivy*. No. 10(17). pp. 102–114.

7. Okhrimenko O. (2021). Profesiyna pidhotovka maybutnikh bakalavriv spetsial'noyi osvity do vykorystannya tsyfrovykh tekhnolohiy v umovakh inklyuzyvnoho osvithnoho prostoru. [Professional training of future bachelors of special education for the use of digital technologies in the conditions of an inclusive educational space]. *Education. Innovation. Practice*. Sumy: SumSPU named after A.S. Makarenko. Vol. 9. No. 2. pp. 48–55.

8. Zadvornova, O. M. (2016). Suchasnyy pidkhid do orhanizatsiyi navchannya osoblyvykh ditey. [Modern approach to organizing the education of special children]. *A child with special needs. Inclusive education. Defectology. Correctional pedagogy*. No. 11. pp. 2–5.

9. Loik G.B., Vykhreshch V.O., Bryzhak N.Yu. (2021). Spetsyfika pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly do профе-siynoyi diyal'nosti v umovakh inklyuzyvnoyi osvity. [Specifics of training future primary school teachers for professional activity in conditions of inclusive education]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University: collection of scientific papers; series: Pedagogy. Social work*. Uzhhorod: Hoverla. Issue 1 (48). pp. 235–238.

10. Shevchenko, L. Sorochan, M. (2022). Pidhotovka maybutnikh vykhovateliv do inklyuzyvnoho navchannya v zakladakh doshkil'noyi osvity. [Preparing future educators for inclusive education in preschool institutions]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 60, pp. 440-450.

11. Kryshtanovych, M.F., Tkachev V.P. (2024). Adaptatsiya vchyteliv do inklyuzyvnoho navchannya v umovakh hlobalizatsiynykh zmin. [Adaptation of teachers to inclusive education in the context of globalization changes]. *Electronic scientific journal "Society and national interests"*, (Series "Education/pedagogy"), Issue No. 8(8). pp. 220–228. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8\(8\)-220-228](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-220-228)

УДК 159.923.2:159.98

Ніколаєв Леонід Олегович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, завідувач навчально-методичної лабораторії психології групової роботи Університет Григорія Сковороди в Переяславі <https://orcid.org/0000-0001-6506-4871>

Скляренко Сергій Русланович, магістр психології, психолог консультант, асистент кафедри психології Київський медичний університет <https://orcid.org/0000-0001-5159-752X>

АСЕРТИВНИЙ СТИЛЬ ВЗАЄМОДІЇ З КЛІЄНТАМИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕПУТАЦІЇ ПСИХОЛОГА- КОНСУЛЬТАНТА

***Анотація.** Стаття присвячена теоретико-емпіричному дослідженню асертивного стилю взаємодії з клієнтами як чинника формування професійної репутації психолога-консультанта. Актуальність проблеми зумовлена підвищенням вимог до професійної компетентності, етичності та комунікативної культури фахівців психологічної сфери в умовах цифрової відкритості та конкурентного середовища ринку психологічних послуг. Здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до розуміння понять «репутація», «імідж», «авторитет» та визначено їх співвідношення у структурі професійного статусу психолога. Асертивність концептуалізовано як інтегративну особистісно-поведінкову характеристику професійної компетентності, що синтезує когнітивний, емоційно-вольовий та поведінковий компоненти. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що асертивність інтерпретується фахівцями переважно як здатність до впевненого вираження професійної позиції за умови збереження поваги до клієнта. Ідентифіковано провідні поведінкові індикатори асертивності у професійній взаємодії: дотримання професійних меж, активне слухання, конструктивне реагування на запити клієнтів. Емпірично підтверджено, що стабільність, послідовність, відкритість та емпатійність психолога виступають детермінантами клієнтської довіри. Виокремлено бар'єри реалізації асертивної поведінки в консультативній практиці. На підставі отриманих результатів сформульовано методичні рекомендації щодо розвитку асертивного стилю взаємодії. Визначено, що асертивність є стратегічним ресурсом професійного становлення психолога-консультанта, який детермінує якість консультативної практики та забезпечує стабільність професійної репутації фахівця.*

Ключові слова: асертивність, асертивний стиль, професійна взаємодія, професійний імідж, професійна репутація, психолог-консультант.

Nikolaiev Leonid Olehovych, Candidate of Psychological Sciences, Associate professor, Head of the educational-methodological laboratory of group work psychology Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav <https://orcid.org/0000-0001-6506-4871>

1.

Skliarenko Serhii Ruslanovych, Master of Psychology, Psychological Consultant, Assistant of the Department of Psychology Kyiv Medical University <https://orcid.org/0000-0001-5159-752X>

ASSERTIVE STYLE OF CLIENT INTERACTION AS A FACTOR IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL REPUTATION OF A COUNSELING PSYCHOLOGIST

Abstract. *The article presents a theoretical and empirical investigation of the assertive style of client interaction as a factor in the formation of professional reputation of a counseling psychologist. The relevance of the study is determined by the increasing demands for professional competence, ethical conduct, and communicative culture of mental health professionals in the context of digital transparency and the competitive environment of the psychological services market. A theoretical analysis of scholarly approaches to the concepts of «reputation», «image», and «authority» has been conducted, and their interrelationship within the structure of the psychologist's professional status has been identified. Assertiveness is conceptualized as an integrative personal-behavioral characteristic of professional competence that synthesizes cognitive, emotional-volitional, and behavioral components. The empirical findings indicate that assertiveness is predominantly interpreted by practitioners as the capacity for confident expression of one's professional position while maintaining respect for the client. The study identified key behavioral indicators of assertiveness in professional interaction: maintenance of professional boundaries, active listening, and constructive responding to client requests. It has been empirically confirmed that stability, consistency, openness, and empathy of the psychologist serve as determinants of client trust. Barriers to the implementation of assertive behavior in counseling practice have been identified. Based on the obtained results, methodological recommendations for the development of an assertive interaction style have been formulated. The study concludes that assertiveness constitutes a strategic resource for the professional development of a counseling psychologist, which determines the quality of counseling practice and ensures the stability of the professional's reputation.*

Keywords: *assertiveness, assertive style, professional interaction, professional image, professional reputation, counseling psychologist.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, де професійна діяльність психолога-консультанта відзначається високими вимогами до компетентності, етичності і комунікативної культури, все більшої значущості набуває питання формування його позитивної професійної репутації. В умовах цифрової відкритості, конкурентного середовища й активного розвитку консультування

репутація стає не лише показником фахової надійності, а й важливим ресурсом професійного успіху. Вона визначає рівень довіри клієнтів, впливає на розширення клієнтської бази, професійне зростання й можливості міжособистісного партнерства. Одним із значущих чинників формування репутації психолога виступає стиль його взаємодії з клієнтами. У цьому контексті особливу увагу привертає асертивний стиль, що ґрунтується на поєднанні внутрішньої впевненості, самоповаги і здатності до емпатійного й етичного спілкування. Саме асертивна поведінка забезпечує конструктивний характер професійних відносин, сприяє ефективному вирішенню конфліктних ситуацій, підтримує психологічну безпеку клієнта і підсилює відчуття довіри й поваги до консультанта. Попри значний інтерес науковців до проблеми професійного іміджу, престижу та авторитету психолога, питання взаємозв'язку між асертивністю і репутаційним розвитком фахівця досліджене недостатньо. Більшість праць зосереджується на теоретичних аспектах асертивності або на загальних характеристиках професійного іміджу, тоді як практичні механізми впливу асертивного стилю на формування репутації залишаються поза увагою.

Таким чином, дослідження асертивного стилю взаємодії як чинника формування професійної репутації психолога-консультанта має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки сприяє осмисленню нових стратегій професійної поведінки, розвитку культури спілкування та етичної взаємодії у сфері психологічної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблеми професійної репутації набуває особливого значення в умовах зростаючої конкуренції й цифрової відкритості суспільства. На думку А. Сдобної, репутація як соціокультурний феномен подібна до міфу, оскільки виконує функцію регулятора поведінки людей у ситуаціях браку достовірної інформації про можливі наслідки їхніх дій або коли вони не мають достатньої компетентності для самостійної оцінки наявних фактів [1]. С. Васильєва зауважує, що науковці по-різному трактують поняття «авторитет», «репутація» та «імідж», однак більшість визнає їх взаємопов'язаними. Дослідниця дійшла висновку, що імідж є важливою складовою формування репутації, авторитету і престижу. Імідж – це миттєве враження, яке виникає завдяки продуманому образу та комунікації, тоді як репутація формується поступово – через спостереження за професійною діяльністю й оцінку результатів роботи. Авторитет і престиж є наслідками стійкої позитивної репутації. Значущість кожного з цих понять залежить від конкретних обставин і має індивідуальний характер [2, с. 151]. Аналізуючи інтерес науковців щодо проблеми репутації, І. Ховрак зазначає: згідно з аналізом бази даних Web of Science Core Collection за період 1970-2019 рр., виявлено 32706 публікацій, присвячених темі «репутація», з яких 94,70% написані англійською мовою, лише 0,14% мають українське походження. За темою «репутаційний капітал» зафіксовано 1394 записи (з них 95,12% – англійською і 0,36% – з України), а з проблематики «репутаційного капіталу закладів вищої освіти» – лише 385 публікацій (92,21% англійською та 0,78% українського походження). До п'ятірки країн, чії науковці найактивніше досліджують зазначену тематику, входять Австралія, Велика Британія, Китай,

Німеччина і США. Найбільше робіт виконано у галузях «бізнес і економіка» та «комп'ютерні науки», тоді як дослідження репутації закладів вищої освіти переважно проводяться у напрямі «освіта» – 47,79% від загальної кількості [3, с. 145].

Питання професійного іміджу психологів вивчають С. Астрейко, О. Затворнюк, Л. Карамушка, Т. Лигоміна, К. Лоленко, М. Слюсаренко, Ю. Ненько, О. Чебикін, О. Шолох, А. Шумейко та ін. Науковці досліджують імідж як складову бренду психолога, основні компоненти, функції, становлення і розвиток. На імідж впливає багато чинників, які змінюються під впливом обставин і ситуацій, що, у свою чергу, змінює його характер. М. Слюсаренко зазначає, що в наукових розвідках щодо іміджу, виокремлюють такі його різновиди: природний (виникає стихійно) і штучний; позитивний і негативний; дзеркальний, поточний і бажаний; агресивний, конфліктний [4, с. 28]. О. Аксьонова, Г. Осовська, А. Чуріна та ін. трактують імідж як думку людей «про певний об'єкт, яка у них склалася під впливом формуючих елементів, якими є риси, характеристики, дії та манери тощо, які властиві цьому об'єкту» [5]. Поняття «репутація» та «авторитет» уточнюють і поглиблюють зміст поняття іміджу, надаючи йому більшої конкретності [5]. Для психологів репутація є показником професійної надійності, етичності і компетентності. Саме вона визначає рівень довіри клієнтів і впливає на можливості професійного розвитку. Таким чином, попри значну увагу до проблеми професійного іміджу, питання формування репутації психолога-консультанта і роль асертивності у цьому процесі залишаються недостатньо дослідженими.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – теоретико-емпіричне дослідження асертивного стилю взаємодії з клієнтами як детермінанти формування професійної репутації психолога-консультанта.

Виклад основного матеріалу. Репутація як соціокультурний феномен виконує функцію регулятора поведінки людей у ситуаціях, коли бракує достовірної інформації про можливі наслідки їхніх дій або коли вони не мають достатньої компетентності для самостійної оцінки наявних фактів. Професійна компетентність психолога охоплює сукупність знань, умінь, цінностей і особистісних якостей, що забезпечують ефективність консультативної, діагностичної і психокорекційної діяльності. Одним із важливих її особистісно-поведінкових компонентів виступає асертивність, яка визначає здатність фахівця до самовираження без порушення прав інших, уміння відкрито й конструктивно взаємодіяти з клієнтами, колегами і професійним середовищем.

Асертивність у професійній діяльності психолога є важливою характеристикою зрілої особистості, що поєднує професійну впевненість і етичність у взаємодії з клієнтами. Вона проявляється у здатності відкрито висловлювати власну позицію, дотримуючись при цьому норм поваги до іншої людини, та в умінні приймати конструктивні рішення без агресії. Такий стиль поведінки сприяє ефективній комунікації, зниженню конфліктності й підвищенню якості консультативної роботи. Дослідники (Т. Комар, Л. Ніколаєв, В. Синюк та ін.) наголошують, що асертивність є психологічною основою професійної автономії. Вона пов'язана зі здатністю приймати самостійні

рішення, не піддаючись зовнішньому тиску, аргументовано відстоювати власну позицію і водночас зберігати гнучкість у спілкуванні [6; 7; 8]. На наш погляд, це особливо важливо в контексті консультативної практики, де успіх взаємодії залежить від рівня внутрішньої стабільності, самоповаги й готовності брати відповідальність за свої дії. Асертивна поведінка психолога є проявом високого рівня професійної зрілості, оскільки вона базується на саморефлексії, усвідомленні власних цінностей і професійної ідентичності. Завдяки цьому, зауважує Л. Ніколаєв, фахівець здатний підтримувати етичні стандарти, ефективно управляти емоціями, попереджати професійне вигорання і зберігати якість психологічної допомоги навіть у складних ситуаціях [7]. Таким чином, асертивність не лише визначає стиль комунікації, а й є інтегративною характеристикою професійної компетентності психолога, що об'єднує когнітивні, емоційно-вольові і поведінкові ресурси особистості. Вона забезпечує цілісність професійного «Я», сприяє формуванню позитивної репутації і підвищує ефективність психологічної практики.

Розвинена асертивність допомагає психологу підтримувати професійні межі, демонструвати послідовність і надійність у взаємодії з клієнтами. Вона сприяє формуванню довіри, підвищує оцінку професійної компетентності і позитивно впливає на репутацію фахівця в очах колег і суспільства. Саме поєднання професійної впевненості з етичністю та відповідальністю визначає ефективність консультативної діяльності й стійкість професійної репутації психолога [6;9]. Таким чином, асертивність є інтегральною складовою професійної компетентності психолога, що поєднує особистісні якості, комунікативні навички та етичні підходи, виступаючи основою для розвитку позитивного професійного іміджу й репутації на ринку психологічних послуг.

Професійна репутація психолога-консультанта – це комплексний соціально-психологічний феномен, що відображає оцінку його особистісних і професійних якостей у свідомості клієнтів, колег і суспільства. Вона формується на основі сприйняття компетентності, етичності, комунікативної культури та ефективності діяльності фахівця [2;9]. Репутація виступає своєрідним інтегративним показником професійної зрілості і моральної надійності. У сучасному інформаційному суспільстві, вважає Т. Лигоміна, репутація психолога набуває статусу значущого ресурсу довіри [9]. Вона впливає на професійний успіх фахівця й на рівень запиту на його послуги, можливості партнерства і кар'єрного розвитку. Як зазначають дослідники (Л. Карамушка, М. Слюсаренко, І. Ховрак та ін.), формування позитивної професійної репутації вимагає високого рівня саморефлексії, етичної відповідальності і комунікативної компетентності, серед яких важливе місце посідає асертивність [3;4;10].

Асертивність як стиль взаємодії ґрунтується на відкритості, самоповазі і повазі до іншого. Для психолога-консультанта така поведінка створює сприятливі умови для побудови довірчих стосунків із клієнтом, адже поєднує впевненість у власній позиції з готовністю до діалогу. Асертивна комунікація виключає як пасивність, що веде до втрати професійного авторитету, так і агресивність, що руйнує терапевтичний контакт. Завдяки вмінню чітко, але тактовно висловлювати власну думку, психолог демонструє клієнту

компетентність і зрілість, що зміцнює його авторитет і формує позитивний професійний імідж [6; 7]. Здатність фахівця відстоювати професійні межі і діяти відповідно до етичних принципів є маркером зрілості й викликає повагу з боку клієнтів і колег. Рівень асертивності безпосередньо впливає на те, як клієнти сприймають професійну надійність і компетентність психолога. Асертивний фахівець викликає відчуття передбачуваності, стабільності та впевненості у своїх діях. Він здатний конструктивно реагувати на заперечення, конфлікти чи емоційний тиск, не втрачаючи поваги до співрозмовника і власних професійних меж. Емпіричні дослідження свідчать, що асертивність позитивно корелює з довірою клієнтів, задоволеністю консультативним процесом і відчуттям психологічної безпеки. Клієнти сприймають асертивних психологів як більш компетентних, етичних і зрілих, схильних до прийняття відповідальних рішень [2;5;10]. Отже, асертивність виступає не лише комунікативною рисою, а й детермінантою професійної репутації, підсилюючи її когнітивний (знання, уміння), емоційний (довіра, симпатія) та поведінковий (взаємодія, співпраця) компоненти.

У професійній діяльності психолога-консультанта асертивність виступає однією з головних характеристик, що визначає рівень ефективності комунікації, здатність підтримувати довірливі відносини з клієнтами і формувати позитивний професійний імідж. З метою перевірки впливу асертивності на формування професійної репутації було проведено онлайн-опитування 87 респондентів. Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання:

- з'ясувати, як психологи-консультанти розуміють поняття асертивності у контексті професійної діяльності;
- визначити основні поведінкові прояви асертивного стилю спілкування, що впливають на довіру клієнтів і професійну репутацію психолога;
- виявити труднощі у збереженні асертивності під час взаємодії з клієнтами та окреслити чинники, які перешкоджають її реалізації в консультативній практиці.

Аналіз даних *щодо розуміння асертивності у професійній діяльності* показав, що 47% респондентів сприймають її насамперед як уміння впевнено висловлювати свої думки і позицію, водночас зберігаючи повагу до клієнта. Це свідчить, що для більшості фахівців асертивність асоціюється з відкритою і конструктивною комунікацією, яка є основою для формування довіри і позитивного професійного іміджу. 22% психологів визначають асертивність через здатність діяти самостійно і брати відповідальність за власні рішення, що підкреслює важливість автономії і професійної відповідальності. Для 17% опитаних асертивність проявляється у балансі між емпатією і професійною автономією, що відображає уміння поєднувати чутливість до потреб клієнта з власними професійними межами. Це демонструє усвідомлену інтеграцію особистісних і професійних компетентностей у щоденній роботі. 14% респондентів вважають, що асертивність базується на внутрішній впевненості і самоповазі – це формує основу професійної стабільності і здатності психолога залишатися ефективним у складних ситуаціях.

Відповіді на запитання «*Як проявляється асертивність у взаємодії з клієнтами?*». Переважна частина психологів (38%) розглядає асертивність як здатність встановлювати професійні межі, що є необхідною умовою для захисту інтересів і контролю якості консультаційного процесу. 27% респондентів підкреслюють важливість активного слухання і конструктивного реагування, що демонструє поєднання професійної компетентності з комунікативною чутливістю. 20% фахівців акцентують на умінні говорити «ні», зберігаючи доброзичливість – важлива ознака етичної та відповідальної практики. 15% опитаних зазначили, що асертивність проявляється у здатності підтримувати довіру і відкритість, що формує позитивний імідж консультанта і сприяє професійній репутації.

Більшість респондентів (35%) вважають, що серед *рис асертивного психолога, які найбільше впливають на довіру клієнтів*, є стабільність і послідовність у поведінці психолога. Саме вони створюють відчуття надійності як основу професійної репутації. 28% опитаних акцентують на відкритості й чесності – це підвищує довіру клієнтів і зміцнює авторитет консультанта. 22% відзначають, що впевненість у компетенціях формує враження професійної спроможності, а 15% наголошують на ролі емпатії, що дозволяє поєднувати асертивність з людяністю у взаємодії. На нашу думку, довіра клієнтів, що формується через поєднання стабільності, відкритості, компетентності та емпатії, вказує на асертивність як на стратегічний ресурс у формуванні професійної репутації.

47% психологів вважають, що *асертивність впливає на професійну репутацію та авторитет серед колег*, оскільки вона дозволяє впевнено комунікувати і захищати власну позицію, а це зміцнює авторитет серед колег. Майже 19% опитуваних наголошують на тому, що прозорість і справедливість формують довіру в професійному колективі. 18% респондентів бачать у асертивності стимул до ініціативності і лідерства. 17% вважають, що вона сприяє гармонійній робочій атмосфері, зменшуючи ризик конфліктів.

Основними труднощами, які можуть виникати при недостатньому рівні асертивності у професійній взаємодії, на думку 37% респондентів, є страх конфліктів і уникання переговорів, що стримує розвиток підприємницьких і управлінських навичок. 28% психологів-консультантів зазначають, що невпевненість у комунікації обмежує професійну ефективність. 21% відзначають, що недостатня асертивність ускладнює самопрезентацію і просування послуг, а 14% бачать наслідком низьку довіру клієнтів і колег.

Отже, результати проведеного опитування підтвердили, що асертивність виступає одним із основних чинників формування професійної репутації психолога. На основі отриманих даних розроблено методичні рекомендації [6; 7; 8; 9; 11], які спрямовані на розвиток і вдосконалення асертивного стилю взаємодії в консультативній практиці (табл. 1.).

Методичні рекомендації щодо розвитку асертивного стилю взаємодії з клієнтами

2.

№	Зміст рекомендації	Коротке пояснення
1.	Підтримувати відкриту позицію і послідовність у взаємодії з клієнтами.	Відвертість і стабільність у комунікації формують довіру і підтверджують професійну надійність психолога.
2.	Зберігати баланс між професійною впевненістю та етичністю.	Це забезпечує конструктивну взаємодію без домінування чи поступливості, зміцнюючи репутацію спеціаліста.
3.	Розвивати навички активного слухання та емпатії.	Сприяє створенню безпечного простору для клієнта і підвищує ефективність психологічної допомоги.
4.	Підвищувати рівень саморефлексії та усвідомлення власних емоційних реакцій.	Саморефлексія допомагає контролювати професійні межі і підтримувати внутрішню рівновагу.
5.	Дотримуватися професійної етики і конфіденційності.	Це основа довіри клієнта й один із головних критеріїв позитивної репутації консультанта.
6.	Регулярно вдосконалювати професійну компетентність.	Безперервний розвиток знань і навичок підвищує авторитет фахівця в очах клієнтів і колег.
7.	Використовувати конструктивний зворотний зв'язок у роботі з клієнтами.	Зворотний зв'язок, заснований на повазі й підтримці, сприяє зміцненню професійних стосунків і позитивної репутації.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Проведений аналіз засвідчив, що асертивність є важливим чинником формування професійної репутації психолога-консультанта. Вона поєднує впевненість, емпатійність і відповідальність, забезпечує етичну взаємодію з клієнтами і сприяє розвитку довіри й авторитету фахівця. Емпіричні дані підтвердили, що асертивність підвищує сприйняття психолога як компетентного, надійного і послідовного професіонала. Розвиток асертивного стилю взаємодії допомагає запобігати емоційному вигоранню, підтримувати професійні межі та формувати позитивний імідж у професійній спільноті. Отже, асертивність може розглядатися як стратегічний ресурс професійного становлення психолога, що визначає якість консультативної практики і стабільність його професійної репутації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у кількох напрямках. По-перше, актуальним є проведення лонгітюдних досліджень динаміки формування професійної репутації психолога-консультанта на різних етапах кар'єрного становлення. По-друге, науковий інтерес становить розробка та валідація діагностичного інструментарію для оцінки рівня асертивності у контексті консультативної практики. По-третє, доцільним є вивчення специфіки прояву асертивного стилю взаємодії в умовах онлайн-консультування, що набуває дедалі більшого поширення. Перспективним також видається дослідження

кроскультурних особливостей асертивної поведінки психологів-консультантів та її впливу на формування репутації в різних соціокультурних контекстах.

Список використаних джерел:

1. Сдобнова А.Г. Професійна компетентність та професійна репутація як складові професійно-етичної культури державного службовця. *Державне управління*. 2018. № 4. С. 147-151.
2. Васильєва С.О. Репутація, авторитет, престиж, імідж як складові професійного статусу вчителя. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2014. № 3-4. С. 146-152.
3. Ховрак І. Управління репутацією ВНЗ на засадах соціальної відповідальності. *Економічний дискурс*. 2019. №. 4. С. 143-152. <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-4-15>
4. Слюсаренко М. Імідж психолога як фактор успішної професійної діяльності. *Післядипломна освіта*. 2021. № 1(196). С. 26-30. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-1\(196\)-26-30](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-1(196)-26-30)
5. Осовська Г.В., Осовський О.А., Аксьонова О.В., М'яковський О.С., Чуріна А.О. Діагностика процесів формування іміджу органів публічної влади. *Державне управління: удосконалення та розвиток. Електронний журнал*. 2024. № 6. <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.6.15>
6. Комар Т., Синюк В. Асертивність як ключовий фактор гармонізації взаємин у соціумі. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2024. Вип. 4. С. 36-43. <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2024-2.05>
7. Ніколаєв Л.О. Технології коучингу як інструмент підвищення ефективності діяльності фахівців соціономічних професій. *Питання психології: Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 5(81). С. 126-134. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-81-5-126-134>
8. Ульянова Т.Ю. Асертивні тенденції конфліктності. *Наука і освіта*. 2015. №10. С. 200-206. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6163> (дата звернення: 08.10.2025).
9. Лигоміна Т.Г. Соціально-психологічні чинники формування професійного іміджу практичного психолога закладу освіти : дис. ... д-ра філос. 053 Психологія / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2020. 283 с.
10. Карамушка Л., Лоленко К. Емпіричне дослідження комунікативного бренду психологів. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2025. № 2 (35). С. 82-95. <https://doi.org/10.31108/2.2025.2.35.7>
11. Ніколаєв Л.О. Супервізія як технологія розвитку професіоналізму психологів, тренерів, коучів: порівняльний аналіз. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. Випуск 52. 2023. С. 42-47. <https://doi.org/10.32782/2312-8437.52.2023-2.5>

References:

1. Sdobnova, A. H. (2018). Profesiina kompetentnist ta profesiina reputatsiia yak skladovi profesiino-etychnoi kultury derzhavnoho sluzhbovtisia [Professional competence and professional reputation as components of the professional-ethical culture of a civil servant]. *Derzhavne upravlinnia*, 4, 147–151.
2. Vasylieva, S. O. (2014). Reputatsiia, avtorytet, prestyzh, imidzh yak skladovi profesiinoho statusu vchytelia [Reputation, authority, prestige, and image as components of the teacher's professional status]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho. Pedahohichni nauky*, 3–4, 146–152.

3. Khovrak, I. (2019). Upravlinnia reputatsiieiu VNZ na zasadakh sotsialnoi vidpovidalnosti [University reputation management based on social responsibility]. *Ekonomichnyi dyskurs*, 4, 143–152.
4. Sliusarenko, M. (2021). Imidzh psykholoha yak faktor uspishnoi profesiinoi diialnosti [The image of a psychologist as a factor of successful professional activity]. *Pisliadyplomna osvita*, 1(196), 26–30.
5. Osovska, H. V., Osovskiy, O. A., Aksonova, O. V., Miaskovskyi, O. S., & Churina, A. O. (2024). Diahnostyka protsesiv formuvannia imidzhu orhaniv publichnoi vlady [Diagnostics of the image formation processes of public authorities]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 6.
6. Komar, T., & Syniuk, V. (2024). Asertyvnist yak kliuchovyi faktor harmonizatsii vzaiemyn u sotsiumi [Assertiveness as a key factor in harmonizing relationships in society]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezpererвної osvity. Seriiia «Pedahohika. Psykholohiia»*, 4, 36–43.
7. Nikolaiev, L. O. (2024). Tekhnolohii kouchynhu yak instrument pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii [Coaching technologies as a tool for improving the effectiveness of socio-economic professionals]. *Pytannia psykholohii: Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 5(81), 126–134.
8. Ulianova, T. Yu. (2015). Asertyvni tendentsii konfliktnosti [Assertive tendencies of conflict]. *Nauka i osvita*, 10, 200–206.
9. Lyhomyna, T. H. (2020). *Sotsialno-psykholohichni chynnyky formuvannia profesiinoho imidzhu praktychnoho psykholoha zakladu osvity* [Socio-psychological factors of forming the professional image of a practical psychologist in educational institutions] (Doctoral dissertation, Borys Grinchenko Kyiv University).
10. Karamushka, L., & Lolenko, K. (2025). Empirychnе doslidzhennia komunikatyvnoho brendu psykholohiv [Empirical study of the communicative brand of psychologists]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 2(35), 82–95.
11. Nikolaiev, L. O. (2023). Superviziia yak tekhnolohiia rozvytku profesionalizmu psykholohiv, treneriv, kouchiv: porivnialnyi analiz [Supervision as a technology for developing the professionalism of psychologists, trainers, and coaches: A comparative analysis]. *Problemy humanitarnykh nauk. Psykholohiia*, 52, 42–47.

Журнал

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

Випуск № 1(1) 2025

Видавець:

Громадська організація «Освітній альянс України»